

**ABDURRAHMAN SADI'NİN TATAR EDEBİYATI TARİHİ ADLI KİTABINDA ALİMCAN İBRAHİMOV
(12. 3. 1887 – 21. 1. 1938) ***

Metin DEMİRCİ

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Kahramanmaraş/Türkiye
mdemirci@ksu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-3605-9894

Makale Geliş Tarihi: 26/10/2022

Makale Kabul Tarihi: 14/12/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Demirci, M. (2022). Abdurrahman Sadi'nin Tatar Edebiyatı Tarihi Adlı Kitabında Alimcan İbrahimov (12. 3. 1887 – 21. 1. 1938). *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 42-68.

Öz

Edebiyat âlimlerimizden Abdurrahman Sadi 1908-1911 yıllarında İstanbul Darülfünü'nda öğrenim görmüştür. Onun yazmış olduğu Tatar Edebiyatı Tarihi bu alana değerli bir katkıdır. Elimizde 1926 basımı bulunan bu edebiyat tarihinde Abdurrahman Sadi'nin Tatar edebiyatı ve edebiyatçılarına dair önemli bilgiler verdiği görülmektedir. Tatar edebiyatının önde gelen isimlerinden, Tatar millî edebiyatına temel atan ünlü yazar, bilim adamı, eleştirci, gazeteci, öğretmen, tarihçi ve siyasetçi Alimcan İbrahimov da bu edebiyat tarihinde bahsedilen kişilerden biridir. Alimcan İbrahimov'la ilgili Türkiye'de çeşitli internet ortamlarında, makalelerde ve ansiklopedilerde bilgiler verilmektedir. Onun eserleriyle ilgili çeşitli makaleler yazılmış ve eserleri üzerine tezler yapılmıştır. Yapılan bu araştırmalara bakıldığında hemen hemen hiçbirinde Abdurrahman Sadi'nin edebiyat tarihinden alıntı yapılmadığı görülmektedir. Hâlbuki Abdurrahman Sadi yazmış olduğu edebiyat tarihinin muhtelif bölümlerinde muhtelif konularla ilgili açıklamalar yaparken Alimcan İbrahimov'dan da bahsetmektedir veya onun eserlerinden alıntılar yapmakta ve görüşlerine müracaat etmektedir. Aynı zamanda Alimcan İbrahimov'la ilgili 252-268. sayfalar arasında ayrı bir bölüm oluşturmuştur. Abdurrahman Sadi burada Alimcan İbrahimov'la ilgili kendi değerlendirmelerini, onun eserlerini, onun Türk-Tatar edebiyatı ve dünyası için önemini göstermektedir, eserlerinden alıntılar yapmaktadır, eserleriyle ilgili başkalarının değerlendirmelerine yer vermektedir. Alimcan İbrahimov'la ilgili bu kadar ehemmiyetli bilgilerin araştırmacıların bilgisine sunmak adına bu makale kaleme alınmıştır. Bilgiler; Arap harfli, Tatarca olarak yazılan edebiyat tarihi baştan sona okunarak makale yazarı tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Abdurrahman Sadi'nin kendi verdiği kaynakçalar ilgili sayfalarda dipnotta gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alimcan İbrahimov, Abdurrahman Sadi, Tatar Edebiyatı, Tatar Edebiyat Tarihi.

* Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

ALİMİJAN İBRAHİMOF (12. 3. 1887 – 21. 1. 1938) IN ABDURRAHMAN SADI'S HISTORY OF TATAR LITERATURE

Abstract

Abdurrahman Sadi, one of our literary scholars, studied at Istanbul Darülfünun between 1908-1911. The History of Tatar Literature written by him is his most important contribution to this field. It is seen that Abdurrahman Sadi gave important information about Tatar literature and men of letters in this literature history which published in 1926. Famous writer, scientist, critic, journalist, teacher, historian and politician, Alimjan İbrahimov, who laid the foundation for Tatar national literature, one of the important names of Tatar literature, is one of the people who are given important information about this history of literature. Information about Alimjan İbrahimov is given in various internet media, articles and encyclopedias in Turkey. Various articles have been written about his works and theses have been made on his works. When these studies are examined, it is seen that almost none of the studies are quoted from the literary history of Abdurrahman Sadi. However, Abdurrahman Sadi also mentions Alimjan İbrahimov or quotes his works and consults his opinions while giving information on various subjects in various parts of the history of literature he wrote. Also, he created a sperate section about Alimcan İbrahimov between the pages 252-268. Abdurrahman Sadi here shows his own evaluations of Alimjan İbrahimov, his works, his importance for Turkish-Tatar literature and the world, quotes from his works, and includes the evaluations of others about his works. This article has been written in order to present such important information about such an important person to the knowledge of researchers. Informations; The history of literature, written in Arabic letters and in Tatar, was read from beginning to end and transferred to Turkey Turkish by the author of the article. The bibliographies given by Abdurrahman Sadi in his own book are shown in the footnotes on the relevant pages.

Keywords: *Alimjan İbrahimov, Abdurrahman Sadi, Tatar Literature, History of Tatar Literature.*

Giriş

1. Alimcan İbrahimov'un Hayatı ve Edebî Kişiliği

12 Mart 1887'de Ufa'nın güneyinde bir Tatar köyü olan Sultanmurad'da doğmuştur. Açık fikirli ve bilime önem veren Gıyrfan (İrfan) Bey ailesinde dünyaya gelmiştir. Alimcan ilk eğitimini babasından almıştır, ondan okuma-yazma, hesap ve İslamiyet'in temel bilgilerini öğrenmiştir. Köylerindeki Rus-Tatar okulunu bitirdikten sonra ailesi, Alimcan'ı ve diğer oğulları Şakirziya'yı Orenburg'da usul-i cedit sistemiyle eğitim vermekte olan Hüseyniye medresesine göndermiştir (1899). Fakat Alimcan'ın biraz hasta olması nedeniyle, medrese idaresi onu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Alimcan da yine bu şehirde bulunan Veli Molla medresesine girmiştir (Uzunkaya, 2014, 4-7; Yapıcı, 2018, 11-13).

1906 yılının sonbaharında Ufa'da bulunan Aliye Medresesine giden Alimcan İbrahim bu medresedeki ilk yılının yaz tatilinde Kafkasya'ya giderek burada çeşitli köylerdeki Nogay (Tatar) çocuklarına okuma yazma öğretmeye çalışmıştır. İlk hikâyesi olan *Zeki Öğrencinin Medreseden Kovulması*'nı Kafkasya'da bulunduğu sırada yazmıştır. Aliye Medresesinden ayrıldıktan sonra bir süre Kazak bozkırlarında, Ural'da türlü işlerde çalışmıştır. Astrahan'da Nogay Tatarları arasında öğretmenlik yapmıştır. Buradaki gözlemleri neticesinde bozkır hayatını anlatan Kazak Kızı romanını yazmaya başlamıştır. Gerçek yaşam öyküsündeki bu dönem, onun daha sonra yazacağı meşhur Kazak Kızı romanının temeli olmuştur. 1909 yılının sonlarında üniversiteye

girme isteğiyle Kazan'a gelen Alimcan İbrahimov, üniversiteye girememiştir. Kazan'da yaşadığı 1910-1912 yılları arasında romantik ruhta yazılmış olan eserlerinden *Yaz Başı*, *Denizde*, *Yüz Yıl Önce*, *Sevme-Saadet*, *Ateşi Sönmüş Cehennem*, *Hırsız Molla* hikâyelerini ve *Genç Yürekler* (1912) romanını yazmıştır. 1912 yılının sonunda Kiyev'e gitmiş ve yazar orada yaklaşık yedi ay kalmıştır. Misafir öğrenci olarak üniversiteye devam etmiştir. 1913 yılının Nisan ayında tutuklanmış ve 1917 ihtilaline kadar takibat altında yaşamaya mecbur olmuştur. 1913-1917 yılları arasında yazdığı eserlerindeki romantizmin yerini sosyal ve içtimaî meseleler almaya başlamıştır. *Çobanlar* (1913), *Tabiat Çocukları* (1914), *Merhumun Defterinden* (1914) gibi hikâyelerle ayrıca I. Rus ihtilalinde Tatarların katkısını anlattığı *Bizim Günler* (1914) isimli romanı yazarın eserlerindeki bu yönelişin açık örnekleri olarak görülmektedir. Yazar, özellikle Aliye Medresesinde çalıştığı dönem bilim ve öğretim kitapları yazmaya da önem vermiştir. *Tatar Sarfı* (1911), *Tatar Nahvı* (1911), *Tatar İmlası* (1914), *Yeni Edebiyat* (1914), *Edebiyat Dersleri* (1914), *Tatarca'yı Nasıl Okutmalı* (1916) adlı kitapları teorik ve metodik eserler olarak uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur. Mullanur Vahitov ile birlikte Halk Komiserleri Sovyetine bağlı Merkezî Müslüman Komiserliğinde çalışmıştır, *Çulpan* gazetesinde redaktörlük yapmıştır. Sonradan *Kazan Utları* adını alan *Bizniñ Yul ve Megarif* dergilerinin kurucularından olmuştur (Uzunkaya, 2014, 4-6; Davutov-Nurillina, 1986, 194). Ufa'ya dönünce 1914 yılından itibaren Galiya Medresesi'nde kısa öğretmenlik kurslarında ders vermiştir.

Yukarıda da söylendiği gibi Alimcan İbrahimov'un Tatar edebiyatı dünyasına girişi *Zeki Şekirtniñ Medreseden Kuvuluvi* (*Zeki Öğrencinin Medreseden Kovulması*, 1907) isimli hikâyesi ile gerçekleşmiştir. Otobiyografik karakter taşıyan bu eseri el yazması olarak okuyan Fatih Emirhan, genç yazarın yeteneğini görmüş ve: "İşte bizim Tatar edebiyatının geleceği! İşte burada yetenek kıvılcımları görünüyor, işte bu genç bize kalın kalın millî romanlar verecek!" ifadeleri ile övmüştür. Alimcan İbrahimov'un yazarlık yeteneğinin ortaya çıkması ve edebî sanatının gerçek anlamda başlangıcı ise Kazan şehri ile irtibatlıdır. Alimcan İbrahimov, XX. yüzyıl başı Tatar edebiyatında yeni romantizme temel atarlardan birisidir. Eserlerinde acımasız yaşamı reddederek, kötü hayat koşullarına karşı kendi romantik idealini koyan aydın şahıs yer almaktadır. Yazar, asıl dikkati kahramanın karışık iç dünyasını açmaya, ondaki fikir ve duygu hareketini vermeye ve tabiat görünümünü canlandırıp tasvir etmeye yöneltmektedir. *Yaz Başı* (*Bahar Başı*), *Diñgézde* (*Denizde*) ve *Yeş Yörekler* (*Genç Yürekler*) gibi eserlerinde, romantik edebiyata özgü olarak yazar, tabiat kültürünü güçlü bir şekilde, peyzaj dilini eserin yapısal malzemesi olmasından ziyade insan duygularını açma yolu olarak kullanmaktadır. Alimcan İbrahimov, edebî tenkit alanında da büyük hizmetler vermiştir ve yetenekli bir eleştirmen ve edebiyat bilgini olarak tanınmaktadır. Onun onlu yıllarda yazılan *Tatar Matbugatı* (*Tatar Matbuatı*), *Edebiyat Meseleleri* (*Edebiyat Meseleleri*), *Yaña Kitap Mönasebeti İle* (*Yeni Kitap Mönasebeti İle*) gibi makalelerinde ve Abdullah Tukay ve Fatih Emirhan'ın kitaplarına yönelik eleştiri yazılarında Tatar halkının millî bilincinin şekillenmesi, edebiyatın gelişimi, söz sanatının özellikleri, yazarın edebî süreçte tuttuğu yer, yetenek ve edebî ustalık gibi meseleler aydınlatılmaktadır (Yarullina, 2007, 37-39).

Ünlü Tatar yazarı Alimcan İbrahimov birkaç yıl Kazak çocuklarını okutmuştur. Onun *Kazak Kızı* isimli romanı bu günlerin mahsulüdür (Özdemir, 2009, 159). *Kazak Kızı* romanında XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarındaki siyasi ve sosyal olaylar tasvir edilir. Eser aynı zamanda Kazak halkının tarihî bir dönemdeki hayatının panoramasını oluşturur (Doğan, 2020, 16).

Rusların Sosyalist Revolüsyoner (Es-Er) partisine katılmıştır, 1918 yılının ocak ayında Stalin'in daveti üzerine Merkez Müslüman Komiserliği başkanı Mollanur Vahitov'un yardımcılığını üstlenmiştir. 1924 yılının şubat ayında Moskova'da toplanan Tatar-Başkurt öğretmenler kurultayına katılmıştır. 1925-1927 yılları arasında Tataristan Cumhuriyeti Eğitim

Bakanlığı'nda görev yapmıştır.

Alimcan İbrahimov, 1926 Bakü Türkoloji Kongresi'ni katılmıştır. Onun kurultayda yaptığı şu konuşması önemlidir: *“Türk dillerinin edebi-kültürel federasyonunun bu prensibini çok dikkatlice kullanıyorum. Ortak bir Türkçe oluşturamayız buna ne fonetik ne morfoloji, en önemlisi ne de sosyal ekonomik durum el verir; fakat biz Türk halkları birbirimizden tecrit de olunamayız. Örnek olarak Yakutistan vilayeti çok zor coğrafi bölgededir, Yakutlar bizden uzak düşmüşler, tecrübelerimizden yararlanamıyorlar, biz de aynı zamanda onların tecrübesinden yararlanamıyoruz. Bu sebeple de bence, gelecekte bu dillerin imlasına dair tüm çalışmalarda esas olarak bu terminoloji aynı zamanda, her dilin diğerinden tecrit edilmemesi dikkate alınmalıdır. Ben ısrar ediyorum ki, bağlantılı Türk dillerinin konfederasyonu değil federasyonu olacaktır, her Türk dili kendi yönetimi açısından bağımsız olacak; fakat tüm Türk dilleri için ortak olan esaslar, özellikler de dikkate alınacaktır.”* (Uzunkaya, 2014, 10)

Bilim ve kültür sahasındaki hizmetleri için Alimcan İbrahimov 1928'de Devlet Sanat Fenleri Akademisinin asil üyesi olarak seçilmiştir. 1932'de Rusya Merkez Organizasyon Komitesi kararıyla kendisine Hizmet Kahramanı unvanı verilmiştir (Uzunkaya, 2014, 10,13).

1917'de, Fatih Seyfi Kazanlı ile birlikte *İrek* adlı bir gazete çıkarmıştır. 16 Ocak 1918'de Petrograd'da çıkarmaya başladığı gazetenin adı ise *Çulpan*'dir. Redaktörü ve kurucusu olduğu bu gazete daha sonra Moskova'da yayımlanmıştır (Durbilmez, 2013, 229). Alimcan İbrahimov, 1927'den itibaren güçlenen ciğer hastalığından dolayı devamlı olarak Kırım'da, Yalta'da yaşamaya başlamıştır. Birkaç defa ciddi ameliyat geçirmiştir. Ağustos 1937 tarihinde hasta hâlde tutuklanmış ve Kazan'a getirilip Pleten hapisanesine kapatılmıştır. 21 Ocak 1938 tarihinde hapisanenin revirinde ölmüştür. Mezarı Kazan'da Arhengel Kabristanı'ndadır. (Uzunkaya, 2014, 11).

Rusya İlimler Akademisinin Tataristan Şubesi Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Alimcanov İbrahimov'un adını taşımaktadır. Alimcan İbrahimov'un yaratıcılığı Tatar edebiyatı ile sınırlı kalmayıp diğer Türk boylarında da popülerlik kazanmıştır. Yazarın ve eserlerinin etkisi bütün Türk edebiyatlarına tartışılmaz derecede büyük olmuştur. İbrahimov'un edebî geleneklerini Tatar yazarları dışında Özbek yazarı A. Kadiri, Kırgız edibi A. Tokombayev ve birçok Başkurt ve Kazak yazarları da devam ettirmiştir. Hatta Kazak ve Azerbaycan Türkleri onu kendi yazarlarından saymışlardır.

2. Eserleri:

Tatar millî edebiyatına temel atan ünlü yazar, bilim adamı, eleştirci, gazeteci, öğretmen, tarihçi ve siyasetçi Alimcan İbrahimov, hikâye ve romanlarında hangi konuyu ele alırsa alsın her şeyden önce Tatar halkının hayatını, yaşam tarzını anlatmaya çalışmıştır. Ayrıca o, halkının umutlarını ve isteklerini daha gerçekçi bir şekilde ortaya koymak için halk edebiyatından da ustaca yararlanmış bir yazardır (Zaripova Çetin, 2007, 1).

Alimcan İbrahimov'un gerçek fikirlerini -yine devrin şartları içerisinde- en özgürce ortaya koyabildiği en önemli romanı şüphesiz *Genç Yürekler*'dir. Genç Yürekler romanıyla İbrahimov, Tatar Edebiyatı'nda “Psikolojik Roman” janrını /türünü başlatmıştır. *Genç Yürekler* eseri çağdaş Tatar nesrinin gelişmesine ve zenginleşmesine de önemli katkılar sağlayan kilometre taşı eserlerden birisi olarak kabul edilmektedir (Kamalieva, 2017, 20).

Altın Çağ diye nitelenen XX. yüzyıl başı Tatar edebiyatında ilk tarihî roman Alimcan İbrahimov tarafından yazılmıştır. *Tormış Dulkınnarı (Hayat Dalgaları)* adında düşünülen üç ciltlik romanın ilk cildini oluşturan *Bizniñ Könnarı (Bizim Günler)* romanı 1914 yılında tamamlanmıştır. Bu roman Tatar edebiyatı tarihinde 1905-1907 Rus Devrimi döneminde

oluşan çeşitli siyasi partilerin görüş ve çalışmalarını çok geniş bir şekilde yansıtan, tarihî olayları usta bir şekilde değerlendiren bir eser olarak değerlendirilmektedir. Ancak Alimcan İbrahimov'un Kazak Türklerinin yaşam tarzını, geleneklerini ve bozkır kültürünü yansıtan diğer önemli eseri Kazak Kızı (1909-1911) romanı, edebiyat uzmanı Hasan Heyri tarafından Tatar Edebiyatı tarihinde ilk tarihî roman olarak gösterilmektedir (Yarullina Yıldırım, 2021, 238).

Rusya sınırları içinde İç Savaş sona erdiğinde, Bolşevikler köylerden prodrazvyorstka adlı zorla tohum toplama politikasını başlatmıştır. Köy köy dolaşan askerler, çiftçinin son tohumunu bile elinden almıştır. Açlıktan hayatta kalabilmek için, bir kısım insan ekmek için yabancı topraklara doğru yola düşmüş, pek çoğu bu yolda hayatını kaybetmiştir. En korkuncu, açlıktan psikolojisi bozulan, kişilik özelliklerini kaybeden toplumda, yamyamlık olayları yaşanmıştır. Bu dehşet verici olay Tatar nesrinde Alimcan İbrahimov'un Âdemler (1921) adındaki öyküsünde tüm gerçekliğiyle görülmektedir (Yarullina Yıldırım, 2021, 240).

Alimcan İbrahimov ve eserleriyle ilgili Türkiye'de de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Uzunkaya (2014), Alimcan İbrahim'in *Tatar Hatını Niler Kürmiy (Tatar Kadını Neler Görmez)* romanı üzerine dil incelemesi yapmıştır. Uzunkaya tezin Ön Söz'ünde Ceditçilik akımının önemli temsilcilerinden biri olan Alimcan İbrahim'in kendi halkının gelişmesini, kadınların özgürleşmesini kendisine dert edinmiş bir yazar olduğunu, bu romanıyla kadının toplumdaki yerini sorguladığını, kızların okula gitmesi ve eğitim alması sorununu cesurca gündeme getirdiğini, toplumun aksak yönlerine dikkat çektiğini söylemektedir. Alimcan İbrahimov, 1909 yılında en güzel eserlerinden biri olan *Tatar Hatını Niler Kürmiy (Tatar Kadını Neler Görmez)* adlı uzun hikâyesini yazar. Bu hikâye, Tatar Türklerinin düğün geleneğini, köydeki tabakalaşmayı ve köylülerin hayat tarzını açmakta eşi bulunmaz bir eserdir. Tatar kadınlarının zor hayatı, Tatar halk türkülerinde ve beyitlerde asırlarca anlatıla gelen bir konu olmuştur (Zaripova Çetin, 2007, 4).

Tatar Hatını Niler Kürmiy (Татар Хатыны Ниләр Күрми) / Tatar Kadını Neler Görmez adlı uzun hikâye, 1909'da Alimcan İbrahimov tarafından yazılmıştır. 1910'da Başkurdistan'da, "Kalem" kitabevinde birinci baskısı çıkan bu eserin yazarı Alimcan İbrahimov; Tataristan'ın tanınmış bilim, kültür ve sanat adamlarından biridir (Durbilmez, 2013, 228).

A. İbrahimov'un *Tatar Hatını Niler Kürmiy (Tatar Kadını Neler Görmez)* adlı eserinde ele alınan her konu, her gelenek, insanların giyim-kuşamından al içip yiyeceklerine kadar, tek bir amaca, Tatar köyüne özgü havayı, Tatar Türklerinin milli yüzünü belirlemeye hizmet etmektedir. Hikâye, köydeki tabakalaşmayı, sosyal motifleri, ayrıca Tatar Türklerinin düğün geleneğinin bütün safhalarını ve Tatarların hayat tarzı ile ilgili birçok detayı ortaya koyan eşi bulunmaz bir eserdir (Zaripova Çetin, 2007, 1).

1922 yılında da Alimcan İbrahimov, *Almaçuvar* adlı bir eser yazmıştır. Hikâyenin isminden de anlaşılacağı üzere yazar bu eserde bütün Türk boylarına ortak olan ve Tatar Türkleri için de çok önemli bir konuyu, at sevdasını ele almıştır. Tatar Türklerinde at konulu 600'e yakın atasözü ve deyim bulunmaktadır. Ayrıca masal ve destanlarda da at, kahramanın sadık, en zor durumlarda yardıma gelen dostu olarak anlatılmaktadır. Tatar halkında at ile ilgili çok güzel ve anlamlı türküler ve ilginç inançlar da az değildir (Zaripova Çetin, 2007, 11-12).

Almaçuvar'da Alimcan İbrahimov bir köylü çocuğun atına olan sevdasını Sabantuy geleneği ile örüp vermiştir. Eser, bir Sabantuy bayramını anlatmakla başlar ve öbür Sabantuy bayramında yaşananları anlatmakla sona erer. Tayın Zakir'lerin evine gelme tarihi de çocuğun babasının Sabantuy'da gösterdiği bahadırlığı ile yakından ilgilidir. Tatarların milli ve geleneksel bayramı olan Sabantuy bayramı bu eserde tasvir edilen en önemli kültürel motif olarak ortaya çıkmaktadır (Zaripova Çetin, 2007, 13).

Yapıcı (2018), Alimcan İbrahim'in *Âdemler* romanı üzerinde dil incelemesi yapmıştır. Tez'in Ön Söz'ünde Yapıcı, Alimcan İbrahim'in bu romanının 1923 yılında yayımlandığını ve 1921-1922 yıllarında yaşanan kıtlık ve açlık faciasının koşulları ve sonuçları hakkında dehşet verici bir anlatımla kaleme aldığını, bir kısa roman olduğunu, Arap harfli ilk yayımından sonra 1990'lı yıllara kadar tekrar yayımlanmadığını belirtmektedir. Eserde asıl konu kıtlık sonucunda yaşanan büyük dramdır ancak olayların bu noktaya gelmesine neden olan Sovyet hükümetinin tutumudur. Çünkü bu zor dönemde depolarda erzakların bulunmasına rağmen açlıktan kıvranan halka yardım eli uzatılmamıştır ve sonuç tam da bekledikleri gibi olmuş, insanlar ya açlıktan feci bir şekilde can vermiş ya da yaşama umuduyla başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda da bölgedeki nüfusta büyük bir azalma olmuştur (Yapıcı, 2018, 15).

Âdemler, sosyalist gerçekçilik prensiplerine cevap vermeyen eserler olduğundan 1990 yıllarına kadar karanlık raflarda tutulmuştur. Tatar edebiyatı uzmanları, *Âdemler*'in yazarı Alimcan İbrahimov'un kalemine natüralizm akımının güçlü etkisi olduğunu belirtirler. Göçlerin tarihteki siyasi ve ekonomik sebepleri hatırlatılmakla birlikte, Alimcan İbrahimov'un söz konusu öyküsünde 1922 yılındaki açlık vakasının insanları Türkistan, Kafkasya ve Sibirya taraflarına göç etmeye mecbur ettiği vurgulanır. Öyküde diğer tarihî olaylar, eser kahramanları Gerye ve Minlebay'ın hayatları üzerinden dile getirilmiştir ve XX. yüzyılın başında, 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'na ve 1917 Devrimi akabinde gelen İç Savaş'a Tatarların katılımı gibi önemli bilgiler verilmiştir. *Âdemler* adlı öykünün ana konusu açlıkla mücadele olsa da Alimcan İbrahimov, kendine özgü üslubuna -Tatar halkının yaşam tarzını, onun gelenekleri ve millî değerleriyle iç içe tasvir etme - bu eserinde de ağırlık verir ve böylece o dönem Tatar Türklerinin yaşam biçimini eserine ustaca yansıtmıştır (Yarullina Yıldırım, 2020, 385, 389). *Âdemler* adlı öykünün kulağa hoş gelen bir edebî eser olmaktan ziyade o dehşetli yılların belgeseli olarak algılanması gerekmektedir (Zaripova Çetin, 2020, 110).

Alimcan İbrahimov'un *Âdemler* adlı romanında Ruslar tarafından bilinçli bir şekilde Tatar halkına yiyecek yardımının yapılmadığını yaratılan bu yapay yokluk ve açlık ile Tatar halkının soykırımı nasıl uğratıldığını, bu dönemde insanın insan olmaktan nasıl çıktığını; iyi bir dünya özleminin ütöpik olduğunu, yaşananların nasıl kötü bir dünya yarattığının örneklediğini gösterilmektedir.

Çulpan Zaripova Çetin (2007) *Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar Türklerinin Kültürel Değerleri* adlı bildirisinde İbrahimov'un *Köy Çocukları*, *Tatar Kadını Neler Görmez ve Almaçuvur* gibi eserlerinin, Tatar Türklerinin o dönemdeki hayatını yansıtan ve bugün de bütün millî değerleri ile bu milleti dünya çapında tanıtmaya devam eden ve hayat ansiklopedisi vazifesine yüklenen eserler olduğunu söylemektedir (Zaripova Çetin, 2007, 1).

Zaripova Çetin, *Tabiat Balaları* adlı eserle ilgili: "Bu eser kısa olmasına rağmen Tatar Türklerinin hayatı ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Hayvancılık ve çiftçilikle uğraşan köylüler, hayatın bütün zorluklarına rağmen kendilerini mutlu hissetmektedirler. Hikâye üçüncü şahıs ağzından, bir delikanlı tarafından anlatılmaktadır." değerlendirmesinde bulunmaktadır (Zaripova Çetin, 2007, 1).

Alsu Kamalîeva (2017), Alimcan İbrahimov'un fikir ve edebiyat yaşamını besleyen fikri temellerle ilgili bir makale kaleme almıştır. Alimcan İbrahimov'un makalelerinde sosyalist fikirler olsa da, kendisi de görev gereği Bolşevizm'e hizmet etse de, eserlerinde Tatar halkı, Tatar yaşam tarzı, gelenekleri, ilerlemesi, aydınlanması ve Tatar kültürü her zaman ilk sırada olmuştur. Alimcan İbrahimov'un "kızıl", yani sosyalist - realist düşüncelerle yazılan eserleri arasında Yeni Kişiler dramı, Bizim Günler, Derin Damarlar romanlarını saymamız mümkündür.

Onun bu eserleri sosyalist düşüncelerle yazdığı ortada olsa bile yine aynı eserlerinde asıl merkez düşüncenin “millî yenileşme” fikri olduğunu tespit etmemiz mümkündür. Aynı şekilde Zeki Şekirtniñ Medreseden Kuvıluvi (Zeki Öğrencinin Medreseden Kovulması) isimli ilk hikâyesinde, Gençler Hayatından Bir Levha ve Genç Yürekler romanlarında ve bazı romantik hikâyelerinde Bolşevik fikriyatı altında “milleti ilerletmek” fikrinin ağır bastığını, yazarın milletin yaşamıyla ilgili problemlere önem verdiğini görmekteyiz (Kamalieva, 2017, 19).

Alimcan İbrahimov’un *Utı Süngen Cehennem* adlı eseri *Işığın Sönen Cehennem* şeklinde Mehmet Araz tarafından Türkçeye aktarılmış ve Kasım 2020’de Türk Dili dergisinde yayımlanmıştır.

Alimcan İbrahimov’la ilgili Esmâ Doğan tarafından da bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Galimcan İbrahimov’un “Kazak Kızı” Adlı Eserinde Geçen Nüsha Farklılıkları adlı tezde *Kazak Kızı* adlı roman ele alınmıştır. Tezde: “Yazarın ilk olarak 1911’de yazdığı, ancak devrin siyasi baskıları sebebiyle basılamayan *Kazak Kızı* isimli romanda, Kazak Türklerinin konargöçer kültür yaşadıkları, şehir hayatından önceki yaşayış tarzları anlatılmaktadır. Eser 1924’te Arap harfleriyle, 1936’da ise Latin harfleriyle neşredilmiştir. Bu iki nüshanın basımı yazarın kendi kontrolünde olduğu hâlde, 2002’de Kiril harfleriyle basımı yazarın ölümünden sonra yapılmıştır. Yazarın eserinin üç nüshası arasında dönemin kültürel, siyasi ve sosyal yapılanmalarıyla ilgili farklılıklar bulunabileceği gibi dil ve imla ile ilgili farklılıkların olacağı düşüncesiyle...” (Doğan, 2020, IV) bu çalışmanın yapıldığı belirtilmektedir.

Esrânur Aydoğan (2020), *Galimcan İbrahimov’un “Yaş Yürekler” Adlı Romanının Tematik Açısından İncelenmesi (Aktarma İnceleme)* adıyla bir yüksek lisans tezi yapmıştır. Aydoğan eserin konusuyla ilgili. “Genç Yürekler romanının konusu, millî bilincin artmasına, Tatar halkının mücadelecî ruhunun uyandırılmasına yenilikçi gençlerle fayda sağlanabileceği, müziğin ve sanatın bu ilerlemeye önemli katkıda bulunacağıdır. Bu bağlamda başkahramandan da hareketle, roman bu yönde yapılandırılmış, çeşitli mesajlar verilmiştir. Genç kahraman babası ve ailesi tarafından yargılansa da, engellenmek istense de, yolundan, ideallerinden vazgeçmemiştir. Eserde dinî konular ve karakterler de geniş bir yer kaplar; mollalık, müderrislik, hatiplik vs. meslek grupları etrafında yoğunlaşmıştır.” (Aydoğan, 2020, 35) şeklinde bilgi vermektedir.

1974-1986 yılları arasında Alimcan İbrahimov’un eserleri 8 cilt hâlinde basılmıştır:

2.1. Roman, Hikâye ve Piyesleri:

Yeş Yörekler (Kazan 1912), *Běžněñ Köñner* (Kazan 1919), *Kazak Kızı* (Moskova 1924); *Aşk Korbannarı* (Kazan, 1908), *Yeşler Hayatınnan Běr Levha* (Kazan, 1909), *Yaz Başı* (Kazan, 1910), *Tatar Hatını Niler Kürmiy* (Siterlitamak, 1910), *Yöz Yıl Ėlëk* (Orenburg, 1911), *Tingëzde* (Orenburg, 1912), *Zeki Şakërtnëñ Medreseden Kuvıluvi* (Kazan, 1912), *Karak Molla* (Kazan, 1912), *Söyüv-Segadet* (Kazan, 1912), *Utı Süngen Cehennem* (Orenburg, 1912), *Kart Yalçı* (Orenburg, 1912), *Tabiat Balaları* (Kazan, 1914), *Kızıl Çeçekler* (Kazan, 1922), *Tirën Tamırlar* (Kazan, 1928), *Abdurrahman Salihov* (Kazan, 1956), *Çubarıy* (Moskova, 1961), *Almaçuvur, Kötüçüler* (1913), *Merhümnëñ Defterinden* (1914), *Qarañğı Tönnerde, Kartlık Köñnerënde, Kötüvçë Kart, Ademner* (Kazan 1923); *Yaña Këşëler* (Kazan, 1921) (Yapıcı, 2018, 15-16; Türkoğlu, 200, 363; Uzunkaya, 2014, s. 11-12; Doğan, 2020, 16-21).

2.2. Tarih Eserleri:

1905 Devrimi etkisinde canlanan özgürlük hareketi Tatar aydınlarında tarihî bilincin uyanmasına da neden olmuştur. Alimcan İbrahimov, Tatar edebiyatında millet tarihine olan ilgisizliğe dikkat çekerek: “Hayatımızın pek çok noktaları şairlerimizin gözüne görünmüyor, uzun geçmişe sahip ve çok canlı, çok zengin olan, tarihî mazimiz şairlerimiz tarafından

tamamıyla unutulmuş vaziyettedir. Mamafihi, bu sadece bir şiir türünde olmamalı, nesrimiz de bu konuya el uzatmalıdır. Maalesef, tarih ilmimiz bile bu alanda sığ kalmaktadır." demektedir (İbrahimov, 1960, 47).

Alimcan İbrahimov'un tarihî eserleri şunlardır: *Boringı İslam Medeniyeti* (Orenburg 1909), *Avrupa Filozofı Dekartın Bër Notığı* (Kazan 1909), *Böyëk Oktyabr Revalyutsiyasë hem Proletariat Diktaturası* (Kazan 1922), *Tatar Studentları Hereketë Tarihınan Këçkene Ber Hatire* (Kazan 1922), *Kara Mayaklar yaki Ak Edebiyatlar* (Moskova 1924), *Tatarlar Arasında Revolyutsiya Hereketlerë* (Kazan 1925), *Tatar Medeniyetë Nindiy Yol Bëlen Baraçak* (Kazan 1927), *Ural hem Uralçılar* (Kazan 1927) (Yapıcı, 2018, 15-16; Türkoğlu, 200, 363; Uzunkaya, 2014, 11-12; Doğan, 2020, 16-21).

2.3. Dil ve Edebiyat Eserleri:

Alimcan İbrahimov, Bolşevik baskısıyla ikinci plana itilen hatta unutturulmaya çalışılan Tatar dilinin her dönem ateşli bir savunucusu ve iyi bir kullanıcısı olmuştur. En baskıcı ve zor dönemlerde bile o Tatar dilini kullanmaktan çekinmemiş, eserlerini Tatar dili ile vermiş, Tatar dili ve edebiyatının gelişip güçlenmesi için çalışmıştır. Alimcan İbrahimov'un edebiyat nazariyatı konusunda görüşlerine bakıldığı zaman onun tamamen yerli ve millî bir edebiyat anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Alimcan İbrahimov, yerli ve millî bir edebiyatı savunmakla beraber edebiyat nazariyatı hakkında dünyaya açık olunması gerektiğini, çağdaş dünyanın edebiyat anlayışını ve buralardaki edebî akımların dikkatle takip edilerek özgün eserler verilirken bunlardan yararlanılması gerektiği kanaatindeydi (Kamalieva, 2017, 20,22).

Alimcan İbrahimov, 1920-1930 yıllarında Tatar filolojisi ve hümanizm bilimi alanındaki kültürel-tarihî okulun kurucularının en meşhurdur. O, adı geçen dönemde C. Velidi, A. Rehim, G. Segdi, G. Nigmeti, M. Korbangaliyev, H. Bediygi ve M. Hudyakov gibi meşhur âlimler ile birlikte Tatar dili, edebiyatı ve tarihi biliminin işlenmesinde, metodolojisinin oluşturulmasında büyük hizmetlerde bulunur (Yarullina, 2007, 39).

Alimcan İbrahimov, ayrı bir Tatar milletinin, Tatarcanın, Tatar edebiyatının ve Tatar medeniyetinin varlığını savunarak Tatarlar arasında sosyal ve politik fikirlerin gelişmesinde önemli bir rol oynamış, bununla birlikte 1917-1920 yılları arasında yeni rejimi destekleyen ideolojik hikâyeler ve yazılar kaleme almıştır. Fakat 1920'lerden sonra Rus emperyalizminin Sovyet Müslümanlarını tehdit etmeye başladığını anlamış, bu sebeple düşüncelerinde bazı değişiklikler olmuştur (Yapıcı, 2018, 13).

Türk edebiyatını iyi bilen yazarlarımızdan birisi de Alimcan İbrahimov'dur. O, İbrahim Şinasi'nin eserlerini, Tefvik Fikret'in romantizmini gönlüne dost edinir, Ahmed Midhat'ın maceralı eserlerini merak edip okur. 1913'te Fatih Kerimî'ye yazdığı bir mektubunda A. Hamid'in edebî gücüne hayran kaldığını bildirir. N. Kemal ve A. Rasim gibi maarifçi (eğitimci) yazarların eserleri, Türk âlimlerinin edebiyata kazandırdıkları derlemeleri de A. İbrahimov'un ayrıca itibarını kazanır. Alimcan İbrahimov: *"Biz bir zamanlar Osmanlı edebiyatına talebe idik. O zaman bizde Osmanlı tesiri vardı." demekte ve "umumi edebi dil hayali" özünün (kendisinin) tabii eceline erişti. Onun yerine Osmanlı, Azerbaycan, Çağatay, Tatar şiveleri doldurdu.*" diye devam etmektedir (Eydi, 2004, 24,339).

Alimcan İbrahimov'un dil ve edebiyatla ilgili eserleri şunlardır: *Tatar Nahvı* (Kazan, 1911), *Tatar Sarfı* (Kazan, 1911), *Tatar İmlası* (1914), *Tatar Şagıyrlerë* (Orenburg, 1913), *Yaña Edebiyat* (Kazan, 1914), *Edebiyat Derëslerë* (Kazan, 1916), *Edebiyat Kanunnarı* (Kazan, 1918), *İmla, Til ve Edebiyat Meselelerë 1911-1923* (Kazan, 1923), *Tatar Tëln Niçëk Ukıtırğa* (Kazan, 1918), *Edebiyat Meseleleri* (Kazan 1960), *Tël Sabakları, Kara Mayaklar, yaki Ak Edebiyatlar*

(Moskova 1924), *Prolétariat Edebiyatı Turında, Tëllerë Başka Balsa da Küñëllerë Bër, Şërëknëñ Bÿyëk Revolütsioneri Mullanur Vaxitov* (Yapıcı, 2018, 15-16: Türkoğlu, 200, 363; Uzunkaya, 2014, 11-12; Doğan, 2020, 16-21).

3. Abdurrahman Sadi'nin Tatar Edebiyatı Tarihi Adlı Kitabında Farklı Konu ve Kişilerden Bahsedilirken Alimcan İbrahimov'la İlgili Verilen Bilgiler

Abdurrahman Sadi'nin *Tatar Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında Alimcan İbrahimov'a ve eserlerine çeşitli vesilelerle atıflarda bulunmaktadır. Bazen eserlerinden alıntılar yapılarak bazen çeşitli kişilerle ilgili değerlendirmelerine yer verilerek Alimcan İbrahimov'dan bahsedilmektedir. Kitabın belli bir bölümü de Alimcan İbrahimov'a ayrılmıştır ve burada onunla ilgili, eserleriyle ilgili bilgiler verilmektedir. Onun Tatarların fikrî, tarihî, sosyal, siyasi, kültürel ve edebî alanlardaki etkisi ortaya konmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde Abdurrahman Sadi'nin *Tatar Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında farklı konu ve kişilerden bahsedilirken Alimcan İbrahimov'la ilgili verilen bilgiler ele alınmıştır.

Kitapta Alimcan İbrahimov'un *Tatarlar Arasında Rivelütsiye (Devrim) Hareketleri* adlı eserinden çeşitli alıntılar yapılmaktadır. Abdurrahman Sadi 19. sayfada Alimcan İbrahimov'dan "Bu gürhün ikinci bölümü Tatar derebeyi, mirzaları ve bunlardan çıkan büyük küçük memurlar, askerî görevliler, generaller gibi Rus, Avrupai ilimlerle de kuşanan bir kısım olup hükümet siyasetinde ruhanilere rehberlik ettiler. Kısaca, bu şekilde "kendi" içinden çıkıp iki kanav vasıtasıyla çarlıkla bağlanan yukarıdaki iki gürh (Ruslaşan görevliler ve ruhaniler) Tataristan'ın Rus tarafından kolonize edilmesi fikri ruhi terbiye ile genişler."¹ şeklinde bir alıntı yapmaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 19).

Tatar Edebiyatı Tarihi adlı eserin 61. sayfasında Abdurrahman Sadi Mercanî'den bahsederken Alimcan İbrahimov'un 1915'te birinci sayıda Añ dergisindeki bir yazısından şöyle alıntı yapmaktadır: "Genellikle eserde icat istidadı parlamaktadır, dinî fikirde, itikat hususlarında selef diyerek mezhep ve rivayet diyerek aklını zincirlemeye razı olmayan muhakkiki biz bunda da kolayca tanıyoruz fakat iki yolda, iki türlü iz kalmıştır. Dinî mesailde Şehap Hazret ve yıkıcı ve kafa karıştırıcı bir şekildedir. Onun fitraten hür yaratılan kuvvetli aklı kendisinden öncekiler tarafından yapıp bırakılan dar çerçeveye sığmıyor, o, onları bozuyor. Tarih babında ise kafa karıştıran, harap eden değil belki yeniyi yapan, kendisine kadar olmayan şeyi ortaya çıkaran kişidir. Kitaplar sahifesinde savruk bir şekilde duran, unutulmuş materyalleri beraber ayarlayıp, buna ilaveten atasözlerini, eski defterlerdeki toprak altında kalan kabir taşlarındaki yazıları toplayarak millî tarihimize temel atan da kısaca tarihimizin mucidi olur." (Abdurrahman Sadi, 1926, 61)

Abdurrahman Sadi 80. sayfada Ekim Devrimi'ne kadar olan 15-20 yıl içinde Tatar edebiyatındaki etraflı ve edebî surette tasvir edilen menfi ve müspet tiplerin oluşturulmasında emeği geçen kişilerden bahsederken kısmen Alimcan İbrahimov'un da katkıda bulunduğundan bahsetmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 80).

135. sayfada da İbrahimov'un 1915'te *Tormış* gazetesinin 125. Sayısında Ayaz İshakî ile ilgili: "Piyeste birçok şey, birçok nutuk, uzun uzun mektuplar vardır. Fakat çoğunun kaderi yukarıdaki gibi olan Tatar muallimesi tipi yok. Muharrir muallimelerin hayatını tabii ve sıradan kaderlerini tasvir edip okurlarını onlar hakkında düşünmeye mecbur edecek bir şey vermek bazen hakiki muallime yazmışına ait bir işaret de yok."² değerlendirmesine yer vermektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 135).

¹ Alimcan İbrahim-"*Tatarlar Arasında Rivelütsiye (Devrim) Hareketleri*", sayfa, 7.

²*Tormış* gazetesini, yıl 1915, sayı 125, A. İbrahimov.

Abdurrahman Sadi 150. Sayfada yine İbrahimov'dan: "Sosyalizmden hiçbir şey kalmadı. Bütün hareket için bu örnek oldu."³ şeklinde bir alıntı yapmıştır (Abdurrahman Sadi, 1926, 150).

Abdurrahman Sadi 164. sayfada yine İbrahimov'dan: "Bu haftalık jurnal, siyasi halk tabakası ile birlikte doğu eskiliğinin de kadimciliğinin de organı idi. Onda padişah ve onun eski düzeni ile birlikte eski din, eski skolastik, eski medrese, eski program himaye edilir. Bütün yeniliğe, reformlara, ceditçiliğe, tiyatroya, Rus ve Avrupalılar gibi giyinmeye Avrupa ilim ve medeniyetine karşı mücadele edilmekte idi. Bu jurnal bu tipi, devrim savaş döneminde de koruyup Şubat-Ekim'e kadar alıp geldi. Bu harap olan, kendisinin rolünü bitiren, meydanı burjuvaziye bırakıp yenilen eski feodalizmin son çırpınıları idi. Bunun fikrî materyali değil dili ve üslubu, imlası da eski idi."⁴ şeklinde bir alıntı yapmaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 164).

Abdurrahman Sadi 166-167. sayfada yine İbrahimov'dan: "Bu risalelerde ve gazetenin bazı makalelerinde Alimcan İbrahimov'un söylediği gibi "Birçok yerde Menşivizm rahmeti esp gitmekte olan", "ayak kayan yerleri" olsa da herhâlde "taktik, program meselesinde sosyal demokrat Bolşevikler yolunda gittikleri görünmektedir."⁵ (Abdurrahman Sadi, 1926, 166-167).

Abdurrahman Sadi Ekim'e Kadar On Yıl İçinde Edebî Dil adlı bölümde Tatar dilinin gelişmesine katkı sağlayan kişilerden bahsederken, s. "Bunların içinden başta saf köylü Tatar dili ile yazma çizgisinde hareket başlamış idi. 1907-1908'lerde Fatih Emirhan, Alimcan İbrahimov, Sait Remiyof gibi Tatar edebiyat dünyasına gelen genç ve güçlü yetenekler Tatar dilini işlemek, sadeleştirmek yolunda işi hızlandırdılar." şeklinde İbrahimov'u da saymaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 175).

Abdurrahman Sadi diğer kişilerden ve İbrahimov'dan şöyle bahsetmekte ve karşılaştırmalar yapmaktadır (s. 175-176): "Nesirde Tatar dilinin bu devrin içinde gerçek edebî Tatar dili olarak işlenmesinde en büyük hizmet ve bu hususta başkalarına büyük tesir eden Fatih Emirhan ile Alimcan İbrahimov'un eserleri vasıtasıyla görüldü. Bunlar birinci adımlarında Tatarca yazma bakımından böyle olduğu gibi sanatlı bir şekilde dili işleme bakımından da bu tür hizmetler verdiler.

Fakat bu iki edip dili işlemede ikisi iki çeşit yol izledi. Birisi Fatih Emirhan'ın eserinin bütün mevzu ve içerik gibi dilini ve üslubunu da burjuva ruhuna, onun zevkine uydurdu. Onun son *Kadirli Minütler (Kadirli Anlar), Hayat, Ortalıkta, Tigizsizler'*i dilde de bunun açık örnekleri idi. İkincisi Alimcan İbrahimov'un eserlerine mevzu ve içerikleri nasıl fakirler işçi-köylüler ve bunların arasından orta hâlli köylüler yaşamından alsa da dil ve üslupta da o hemen bu yöne döndü. Tatar edebî dilini bunlara yaklaştırıp hemen hemen sadeleştirip geliştirme yolunu tuttu. Başta Arapçadan tek tek alınan halk için ağır olan sözleri kullansa da sonradan o, onlardan da kurtulma, onların yerine de Tatarcadan söz bulma yoluna girdi. Sonunda gelip biz onun kaleminden Tatar edebiyatında *Tabigat Balaları (Tabiat Çocukları), Bizniñ Könner (Bizim Günler)* (iki bölümü 1914'te basılmış idi.), *Kötüçi (Çoban)* ve *Kart Yalçı (Yaşlı Irgat)* gibi eserlerini gördüğümüz gibi 1909'da yazılıp Ekim'den sonra basılan *Kazak Kızı* (ve *Kızıl Çeçekler'i-Kızıl Çiçekler*) gibi klasik eserlerinde bunun bu yolda son gelişen üst aşamasını gördük.

Kazak Kızı genel olarak sanat bakımından bakıldığında en yüksek bir eser olduğu gibi dil meselesinde bu yolda en saf Tatarca pek zengin iyi işlenen bir eser oldu.⁶

³ Alimcan İbrahimov'un *Tatarlar Arasında Rivelütsiye (Devrim) Hareketleri*.

⁴ *Tatarlar Arasında Rivelütsiye (Devrim) Hareketleri*", Alimcan İbrahimov, sayfa, 220-221.

⁵ *Tatarlar Arasında Devrim Hareketleri*", Alimcan İbrahimov, sayfa, 96-97.

⁶ Bunların ilk kez yazılan edebî eserlerinin dilinden örnek olması için Fatih Emirhan'ın *Arefe Kün Düşümde* isimli hikâyesi ile Alimcan İbrahimov'un *Zeki Şakirt* isimli hikâyesinden parçalar okunur (*Zeki Şakirt*'ten

Fatih ile Alimcan ikisi de Tatar edebî diline iktisat girdirdiler, edebî dile onlara kadar görülmemiş bir edebîlik, genişlik verdiler. Yukarıda söylendiği gibi Ayazlar kalemi vasıtasıyla bu, işlenmemiş idi. Bunlar işte bunu meydana getirdiler. Fakat bu iki edip ikisi iki çeşit çizgiden gitti.

Fatih'inki fazla *esnek* ve yapmacık bir dil-burjuva sanat dili olup işlenmiş olsa da Alimcan'inki halkın ihtiyacına, halkın yaşamına uygun olarak işlenen tabii, edebî ve yetkin bir dil oldu. Diğer büyük oranda tekellüf ile ziynetlenen burjuva sarayları içinde hükümler arasında yumuşak koltuklar üstünde güzel şingirdatılan bir dil olarak oluşturulmuştur, bunun için de o, Tatar halkı için hayata yönelik bir dil değil idi. O, kendine çok taklitçi/takipçi de oluşturamadı denilebilir. Alimcan'ınki hizmet azap görmüş mücadele ve çekişme içinde iş enerjisi ile doğmuş ve bunun için de iş enerjisi dünyasında söylenen amelî bir dil olarak işlenmiştir. İlaveten, o deli divane dili de değil, düşünülmüş, derin, keskin akıl dili oldu. Edip kendi kalemini oynatmaya başladığı zamandan alıp bu güne kadar akıllı akıllı dalgalanıp büyüdüğü gibi onun dili de bunun klasik bir örneği oldu. Daha da açık söylersek Tatar edebiyatında kendisinin sadeliği, edipliği, samimiyeti ile birlikte kendinden felsefi damarlarda ilerleyip gelişen geniş, derin, alımlı, zengin bir dil bu klasik edibin kalemi vasıtasıyla görüldü. Bundan dolayı çok düşünüp kafa yormak istemeyen bazıları için onun dilinin anlaşılması ağır olduğu dönemleri de görmek mümkün. Onun dilindeki iktisat ve dinçlik de dikkat çeken bir husustur. Sadece bazı zaman şiiri sıfatların çoğaldığı görünse de bu husus, aşırı zarar verecek kadar değil. Alimcan İbrahimov'un kalemi vasıtasıyla gösterilen edebî dilin başkalarından farklılığı, üstünlüğü, sanat bakımından işlenmiş bir dil olması hususunda Tatar matbuatında bir ikilik oluşmadı. Tenkitlerin hepsi de onun bu hususiyetini itiraf ettiler. Bunlardan bazılarını burada verip geçiyoruz:

*"Alimcan İbrahimov, Tatar yazarları arasında tekniğinin yüksekliği, üslubunun ağıdalılığı, dilinin zenginliği bakımından çoktan itiraf edilen bir yazar."*⁷

*"Alimcan İbrahimov, kendisi eserlerinin biçimine ve üslubuna pek dikkat etmektedir. Bu hususta o başarılı neticelere erişmektedir. Onun dili naiz halk dili fakat yerli yerince pek nefis işlenmiştir. Bir taraftan o üsluba ehemmiyetsiz olarak bakıp acele yazan İshakof'un aksine idi. İbrahim'in dilinde de böyle bir fazlalık var: O Kazak şivesinin dar çerçevesinden çıkıp şark veya Ural, Orenburg şiveleri veya Başkurt-Tipter sözleri ile zenginleştirmektedir, bunu da öyle oluşturup, anlayıp işlemektedir. Böylece o, İshakof ile Emirhan da bunlar içinde olduğu hâlde birçok Tatar yazarın müptela olduğu kabileciliği de göstermiyor. Tatar dilinin batı ve doğu hususiyetleri- İbrahimov'da armonili bir şekilde ikisi birlikte gelip eklenmektedir."*⁸

Onun edebî eserlerinde değil ilmî eserlerinde de hususiyetler var.

O, bunlarda da usta, basit/düz, üstün yazmaktadır. Fikirlerini anlatmada çeşitlilik, geniş ve iktisat göstermektedir. Üslup pek ağıdalı yükselerek gider, Tatar tenkit dünyasında onun dilindeki bu taraf da açıkça söylenmektedir.

*"Alimcan İbrahimov'un üslubundaki şahsına münhasırlık, ağıdalı olma ve armoni, ilmî sadelik üstüne, kalbi samimiyet katma gibi okuru gayriihtiyari kendisine çekmektedir."*⁹ Üçüncüsü Alimcan İbrahimov'un Tatar dilini geliştirip, onu başka edebî Türkî dilleri ile de yakınlaştıracak bir hâle getirmesi hususunda aşağıdaki fikirler yazıldı, s. "Kazak Kızı dili bakımından

örnek *El-İslah*'ın 28'inci sayısından alınır.). Bu iki edibin son eserlerinin sanat bakımından işlenen edebî dillerinden örnek için yine F. Emirhan'ın *Kadirli Minütler*'i *Tatar Kızı* ve *Halk Kızları* ile Alimcan İbrahimov'un *Yeş Yürekler*, *Yalçı Kart*, *Kötüçiler*, *Bizniñ Künler*, *Tabiat Balaları*, *Kızıl Çeçekler* ve *Kazak Kızı*'ndan seçilip alınır.

⁷ F. Seyff- Kazanlı. *Kızıl Şark jurnali*. Sayı 3-4, yıl 1920. *Matbuat ve Tenkit* isimli makaleden.

⁸ Cemalettin Velidi, *Oreski İstoriy Obrazovaniosti i Literatur Volcskih Tatar ctp*. 94. 1923 G.

⁹ Hayrettin Veli, *Bizniñ Yul* (Bizim Yol), 4. sayı, 1925.

pek ehemmiyetli.¹⁰ Roman, Kırgızca ibare dizilişlerini ve Kırgız şivesinin birçok sözünü muhafaza edecek şekilde Tatar dilinde yazılmıştır. Muharriri bu iki dili bu şekilde sadelikle birlikte birleştirmiş ki eserin dili, kendisi, bu her iki halkın (Tatar ve Kazak'a A. S.) anlayacağı şekilde, o Kırgız rengine sahip."¹¹ Bu edebî dil ağır tecrübe, ağır yaşam neticesi idi. Bunun için canlı bir dil olup işlendi ve Tatar edebiyatında büyük etki uyandırdı. Dili ve üslubunda onun öğrencileri, izinden gidenler de çok oldu. Sovyet edebiyatındaki genç yazarların birçoğunun dilinde de onun tesiri açıkça görülmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 176-178).

Tatar dilinin ilim dili olarak işlenmesinde ikinci devrin sonunda Ekim'den önceki on yıl içinde göze çarpan kişilerden bahsederken Abdurrahman Sadi: "*Rıza Kazi, Fatih Kerimî, Haris Feyzî, Zeki Velidî, Hadi Maksudî, Abdullah Şinasi, Alimcan İbrahimov, Cemal Velidî, Hadi Atlasof, Aziz Ubeydullin, Zakir Kadirî, A. Battal, M. Hanefî, Abdurreşit Fahrettinof, İbad Alparof, İmat Nogaybekof, Muhittin Gurbangaliyof, Hoca Bedî, A. Sadî, Hasan Ali, Muallim Fatih Seyfî, Nur Ali Nadiyof gibilerinin hepsinin bu hususta çeşitli yollarla çeşitli bakımdan edebiyat meydanında hizmetleri oldu. Bunlar, coğrafya, tabiiyyat, riyaziye, tarih, pedagoji, dil ve edebiyat fenlerini Tatar dilinde verme yolunda çeşitli ölçülerde ellerinden geldiği kadar hizmet ettiler.*" şeklinde İbrahimov'dan da bahsetmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 183).

Değerlendirmeye devam eden Abdurrahman Sadi, İbrahimov'dan şöyle bir alıntı yapmıştır: "*Alimcan İbrahimov bunlarla ilgili: "Eksiklikleri ile beraber Tatar sarfı ilmîne az çok kaideler eklediler, özellikle Maksudof sarfı bu meselenin ehilleri için Kayyum Nasirî'den sonra biraz yeni münasebetler ortaya koyar, bunu kaide şekline girdirir."* dedikten sonra Maksudî sarfları hakkında: "*Ben kendim tecrübe ile biliyorum, sarf yazdığım da bana onun oldukça faydası dokundu diye belirtiyor.*"¹² (Abdurrahman Sadi, 1926, 184).

Devamında: "*Fakat bu yolda Kayyum'dan sonra en evvel gerçekten de dile ikinci, yeni reform yapmaya girişen (Birincisi bize malum Kayyum Nasirî idi.) iki kalem görüldü. Biri İmad Nogaybek, ikincisi de Alimcan İbrahimov idi. Birincisi kendisinin naiz, sade, tabii Tatar dili ile yazılan Türlik'i¹³ vasıtasıyla bu hususta çok materyaller verdi, dili ilmî araştırma yoluna baktı. Bununla birlikte onun bu eseri kendi yolunda gerçekten de orijinal bir eser oldu. O, Kayyum gibi imlada on ünlü aldı ve onlara kendisine mahsus işaretler koyup uygulamaya geçirmenin ilk denemesini yaptı. Dilden bütün istisnaları çıkarmak istedi. Fakat dilde olan sözlerin münasebetinden doğan kaideleri beyan etmek için yol seçmekte harfiyen Rus gramerini taklit etti, ancak saf Tatar dili ile yazılıp adlandırılmaları da saf Tatarca alınan olması ve dilimizin fonoloji ve morfoloji kanunlarını düzgün bir şekilde düzene koyup gösterme yönünden¹⁴ şüphesiz kıymetli bir hizmet idi. Yukarıdaki Sarf-ı Türkî'ler tamamen Arap ve Osmanlı eserlerine özenmişler idi. Türlik bütün manası ile tersinedir. Muharriri güya kitabın başına yazıp koyduğu: "Bu esere hiçbir yabancı kelime girmez." ve bunu reaya kılan, tamamen Tatarlaşmış biten "harf" denen bir kelimeyi almasak seksen sayfalık kitapta başka hiçbir yabancı-Rusça, Arapça, Farsça kelimeye rastlamadım, muharririn bu fikri uygulanamasa da eseri Tatar dilini muhafaza etme yolunda*

¹⁰ Dil hususunda bu fikirleri yazan Aziz Ubeydullin bu romanın en ehemmiyetli taraflarından birincisi olarak onu Nomadlar-Kırgız Kaysaklar yaşamını dışarıdan açıkça güzel bir şekilde tasvir etmesini, ikincisi onun Kazak Kırgızlarını etnografya bakımından araştırmak için dışarıdan çok kıymetli bir eser olduğunu söylemektedir.

¹¹ Aziz Ubeydullin makalesi, Vestnik Tatarovedeniya No: 1-2, 1925 G.

¹² Añ, sayı 21-22, yıl 1915.

¹³ Nogay'ın Arapça sarf sözü yerine türlik diye isim verir. Onun bu eseri 1911'de Kazan'da orta boy olarak 80 sayfa büyüklüğünde basılıp çıktı.

¹⁴ Alparof- *Şekli Esasta Tatar Grameri*, sayfa 17.

çalışanlara büyük hazine olduğundan şüphe yok. İmad izlemiş, araştırmış, unutulmuş sözleri kabirden çıkarmıştır. Beş altı yüze yakın yeni terim yapmış. Bunlar elbette bizim dil araştırmalarımızda büyük materyal olacak.”¹⁵ şeklinde bir alıntı vardır (Abdurrahman Sadi, 1926, 184-185).

Alimcan İbrahimov’un konuyla ilgili öneminden bahsedilirken Abdurrahman Sadi: “Fakat Tatar dilinin nazari olarak işlenmesinde yaşama uygun bir yol ile reform yapma yolunda ilk öncülük gösterme nazari ve amelî asıl çizgilerini açık, kati çizip bunları mektepler vasıtasıyla yaşama geçirmenin de ilk büyük adımını atmak ikincisinin kısmetine düştü. Kendisinin Tatar Sarfı, Tatar Nahvi ile Alimcan İbrahimov bu ikinci reformun asıl temel taşı koydu. Bu binanın dört köşesini kurdu. Bunun için de bu kitaplar hakkında pek haklı olarak Tatar matbuatında aşağıdaki fikirler yazıldı.” (Abdurrahman Sadi, 1926, 185) diyerek: “Herhâlde kitap kendi yolunda ilk ve birinci olmasından dolayı elbette onda eksiklikler olması da pek mümkündür.” “Dilimizin sarf ve nahvini düzene koymadaki birincilik şerefi bu kitaptadır.” “Kısacası bu kitabın hem tertibi hem terimleri kaide ve tarifleri yenidir. Dilimizdeki kelimelerin bütün kısmı bu kitaba girip kaide altına alınmıştır, dilimizde seyrek olarak istimal edilen kelimeler böyle bu kitaba girdirilmiştir. Bu ciheti ile pekiyi bir şekilde dikkatli işlenmiş, kendisine çok hizmet girmiş fakat bu kitaplar derslik olarak yazılmış olsa da bunlar derslik olmaktan çok ilmidir.”¹⁶ şeklindeki değerlendirmeyi vermektedir.

O, kendisinden sonra yeni sarfçılara asıl amelî çizgilerini çizdi. Dilimizin işlenme tarihinin bu devrinde en büyük yer tutan eser Alimcan İbrahimov’un *Tatar Sarfı ile Tatar Nahvi* olsa gerek. Önceki sarfların bir taraftan Araplara benzemesi, diğer taraftan dil kaidelerini açık bir dil ile anlatıp verememeleri, Tatar dünyasını doyuramamış idi. Usta ve güçlü bir kalem ile yazılan *Tatar Sarfı* hakkında dilimizin fonetik ve morfolojik bakımdan olan bütün tabiatları, farklılıkları kısacası pek açık bir tertibe oturtulup dilimizin tabiatına muvafık adlandırmalar ve Tatar edebiyatından alınan misaller ile anlatılmaktadır.¹⁷ İlaveten bu *Tatar Sarfı, Tatar Nahvi*’nin yayımlanması ile Tatar dünyasında ses getirdiğini, Tatar mekteplerinde de ilk kez yer almasını da eklemek gerekir. Bu eserler asıl çizgilerini çizmeleri ile birlikte elbette eksiksiz değil idiler.” (Abdurrahman Sadi, 1926, 185-186) şeklinde yapılan değerlendirmeleri aktarmaktadır.

Abdurrahman Sadi; dil ve edebiyat okutma metotlarından, bu hususta yapılan çalışmalar ve çalışma yapanlardan bahsederken İbrahimov’un “*Tatar Tilin Niçük Ukırğa?*” adlı eserinden bahsetmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 188).

Abdurrahman Sadi, edebiyat tarihi araştırma-incelemeden bahsederken: “*Tatar edebiyat matbuatının gidişatı hakkında gazete ve dergilerde (Genellikle de Añ’da) Alimcan İbrahimov’un tarihî ve tenkidî makaleleri devam etti. Bunların hepsi de sonraki tarihçiler için birinci gerekli materyaller idi.*” değerlendirmesinde bulunmaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 190).

Abdurrahman Sadi, bilimsel eserlerin yazılması ve yayınlanmasıyla ilgili bilgi verirken 193 ve 194. sayfalarda İbrahimov’dan 1914 yılına ait *Añ* dergisinde çıkan bir yazısından: “*Kurbangaliyof ile Fahrettinof eserlerini gördüğünde ikinci bir şey dahi içimizi ısıtmaktadır: Bunlar Rus medeniyeti içinden çıkanların bizim matbuatta işlemeye başlamasını Tatar matbuatı içine yeni ruh girmeye başlamasını gösterdi. Bununla birlikte fennî istilahlarda yolunda değişim başlama ihtimali ortaya çıktı. Bunlar Arapça az ile Rusça alsa geliştirmeden, Tatar sözünü istese de istemese de takip etmeye çalıştılar. Gerçekten başarısız tarafları da var fakat bunların ilk*

¹⁵ Alimcan İbrahimov, *Añ*, sayı 21-22, yıl 1915

¹⁶ Muallim Fatih Seyfi Konferansı. Ufa Zemistva Müslüman Maarif şubesi yanında derslikler araştırma için çağırılan meşveret meclisinin protokol ve kararları isimli mecmuadan. 1915, Ufa, Zemistva basımı.

¹⁷ *Şekli Esasta Tatar Grameri*, a. Alparof, sayfa 17, 1926.

tecrübeler olması bizi avutmaktadır."¹⁸ şeklinde alıntı yapmaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 193-194).

Abdurrahman Sadi, Tatar edebiyatında realizmden bahsederken 205. sayfada: "İşte bu realizm akımı Tatar edebiyatında gerçi naiz hâlinde olmadan kendisine biraz rasyonalizm ve santimentalizmi katmış olsa da Musa Akikat romanı ile başlayan, İlyasî, Halidî dramları ile ve Çistay Komediileri, Zahir Bigi eserleri vasıtasıyla geliştirilmeye başlamış idi. 20. yüzyılın başlarına doğru bunun naiz bir şeklini A. Kemal'in Behitsiz Yigit'i vermiş ve Ayaz İshakî'nin Üç Hatın Bilen Tormış'ları göstermiş idi. Ancak 1905 Devrimi Tatar edebiyatında bu akımı da birden körükleyip hareketlendirdi. Yukarıdaki ediplere ilaveten Gafur Gulahmetof, F. Emirhan, Alimcan İbrahimov, Şerif Kemal, F. Seyfîler bu akımı genişletip geliştirdiler." şeklinde akıma katkı sağlayanlar arasında İbrahimov'u da belirtmektedir. Devamında romantizmden bahsedilirken realistler arasında İbrahimov da sayılmakta romantikler ise realistlere karşı olarak gösterilmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 205).

Abdurrahman Sadi, Mecit Gafurî'den bahsederken İbrahimov'dan: "Bu sınıfın (şairlerini söylemektedir A. S.) en güçlü kişilerinden Mecit Gafurî oldu. O yeni şairlerin hepsinden önce görünmüş idi. Başkaları herhangi bir tarafa yönelmiş olsa da o, daha yazmaktadır. Ben kendim ruhen ona yakın değilim. Üslubuna da hürmetim az. Onun önceki Yeş Ümrim'ine (Genç Ömrüm) bakıldığında şimdiki şüphesiz yaşlı olduğu da açıkça sezilmektedir."¹⁹ şeklinde alıntı yapmaktadır (Abdurrahman Sadi, 1926, 210).

Abdurrahman Sadi yaşamı anlatan türler ve bunları oluşturan ediplerden bahsederken 243. Sayfada Alimcan İbrahimov, Fatih Seyfî, Şerif Kemal gibi bazılarının yaşamı anlatan türlere mesafeli dururken yaşamı anlatma tesirine yenik düştüklerinden bahsetmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 243).

Abdurrahman Sadi, Mirhaydar Feyzî'den bahsederken: "Nihayet işte bu yeni heves, yeni isteklere/sorulara cevap veren ve bu yol ile olsa da Tatar burjuva hareketine karşılık vermeyi isteyen yeni edipler meydana çıktı. Eserlerinde konu ve içerikleri fakir, ırgat, işçi-köylülerin yaşamından köylü gençleri hareketinden bunların çeşitli eğilim ve mücadelesinden alarak yazmaya başlayan Alimcan İbrahimov'un hikâye ve romanları (Kötüçi (Çoban), Yalçı Kart (Yaşlı Irgat), Yeş Yürekler'i-Genç Yürekler) ile Tatar proletaryası, maden ocağı ve çeşitli zanaat işlerinde çalışan Tatar işçilerinin yaşamını anlatan Şerif Kemal'in hikâyeleri bu yeni anlatıma ilk cevap oldu." şeklinde bir değerlendirmeye Alimcan İbrahimov'dan da bahsetmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 276).

Abdurrahman Sadi, 280. Sayfada Alimcan İbrahimov'un "Aliye Banu'ya mukaddime olarak yazılan tenkit Alimcan İbdeş İbrahimov tenkidi."²⁰ bir tenkidini vermektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 280).

Abdurrahman Sadi, 294. sayfada Kerim Tinçurin'le ilgili bilgi verirken Alimcan İbrahimov ve diğer Tatar realistlerin güçlendiğinden bahsederek: "İkinci devrin ahirlerine doğru bir yönden şiirde romantizm güçlenmiş olsa da diğer yönden bunun karşısına nesirde realizm iyice kuvvetlenmiş idi. Ali Asgar Kemaller, Ayaz İshakîler, F. Emirhanlar, Alimcan İbrahimov ve Şerif Kemaller, bu akımı iyice damarlandırıp geliştirmişler idi." demektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 294).

¹⁸ Añ, sayı 1, yıl 1914, A. İbrahimov makalesinden.

¹⁹ Añ, sayı 1, yıl 1914, Matbuat ve Edebiyatımızın Gidişatı isimli makalesinden.

²⁰ Tiyatro Mecmuası, A. Sadi, sayfa 47.

Abdurrahman Sadi, yazmış olduğu *Edebiyat Tarihi*'nde nasıl bir sınıflandırma yaptığından bahsederken “*Tatar’ın 16. yüzyılın son dönem mücadelesi tarihî ve ictimaî-edebeî hareketleri kendilerinin ilk sınıfı ve iktisadî temelleriyle üç büyük döneme ayrılır.*” diyerek dipnotta: “*Edebiyatımızın tarihini böyle üç döneme ayırmak Tatar edebiyatını araştırmada Marksizm metodunu tatbik eden Alimcan İbrahimov’un sınıflandırmasına uygun olarak işlendi.*” şeklinde Alimcan İbrahimov’un sınıflandırmasını esas aldığını belirtmektedir (Abdurrahman Sadi, 1926, 5).

4. Abdurrahman Sadi’nin Tatar Edebiyatı Tarihi Adlı Kitabında Alimcan İbrahimov

Abdurrahman Sadi’nin *Tatar Edebiyatı Tarihi*'nde Alimcan İbrahimov’la ilgili asıl bölüm 252-268. Sayfalar arasında yer almaktadır. Bu bölüm direkt aktarılarak buraya alınmıştır.

(s. 252) Geniş köylü dünyasına iş halkının mücadele ve hizmet olaylarına genellikle de gençlerin çeşitli hareketlerine yakın duran ediplerden birisi Alimcan İbrahimov oldu. O, yeni fikirli şakirdin eski eğitim, skolastik düşünce ve eski medreselerle mücadele etmeleri ile başlayıp aile çekişmeleri, ebeveyn ile çocuklar arasındaki mücadele içinden gitti ve hizmet halklarının umumî, içtimaî azatlık yolundaki büyük mücadeleleri ile tamamladı.

Birinci hikâyesi olan *Zeki Şakirtniñ Medreseden Kuvıluvu (Zeki Öğrencinin Medreseden Kovulması) (El-İslah, 1907)* isimli eserinde henüz genç fikrin eski karanlık fikre karşı mücadelesini gösterir. Ondan sonra *Yeşler Hayatından Bir Levha-Gençlerin Hayatından Bir Levha (1909)*’da ise bu mücadele hem genişler hem derinleşir. Bunda dincilik, İslamcılık ve milliyetçilik ve beynelmilel sosyalistlik dalgaları içinde gençlerin sendelemesi var. *Yeş Yüreklere-Genç Yüreklere (1912)* ebeveynler ile çocuklar arasındaki ve halklar içinde sürüp gelen mücadelenin kendimizin Tatar muhitinde nasıl olduğu tasvir edilir. *Tatar Hatını Niler Kürmiy-Tatar Kadını Neler Görmez (1910)* isimli hikâyesinde yazar Tatar dünyasında kadınların ne derecede zorlamalara maruz kalıp yaşadıklarını yazmaktadır. Bununla birlikte böyle cebirler, çeşitli tasvirler vasıtasıyla *Yeş Yüreklere (Genç Yüreklere)* ile Bizniñ Könler’de (*Bizim Günler*) ve diğerlerine hemen genişletilmektedir.

(s. 253) Bunlarla birlikte Tatar dünyasındaki sınıfı zıtlıklar birinci eserlerinden söylendiği gibi birbiriyle ilişkili olarak görünerek devam etti. *Tatar Hatını Niler Kürmiy (Tatar Kadını Neler Görmez)* isimli hikâyesi Tatar köyünün zengin köylülerini, Başkurt’un zengin kişilerini açıkça vermektedir. *Yalçı Kart’ta-Yaşlı İrgat (1911)* bütün ömrü ırgatlıkta geçip henüz sınıfı anı açılmayan köy ırgatı tipi verilmektedir. *Kötüçiler’e-Çobanlar (1913)* gelirsek, bunda köyün fakirleri arasında farklı bir şekilde ezilen çobanların sanat yönünden edebî olarak işlenmesinin açık bir karesini görmekteyiz.

Köylü zenginleri ile fakirler arasında genişleyip uzayan orta köylü dünyası da bu edibin kalemi vasıtasıyla birçok kez tasvir edildi. *Tabiat Balaları (Tabiat Çocukları)* onun bu tür eserlerindedir. Edibin bu eseri dili, üslubu, tasviri yönünden de Tatar’ın söz sanatı dünyasında en tabii, en edebi klasik biri eser oldu. Bu eser söz ve fikirde, tasvirde, iktisat kanununda açık bir örnek oldu.

Bu edibin kalemi vasıtasıyla 1910’larda görünmeye başlayan köylüler arasında üç çeşit sınıfı katmanı (zengin, orta, fakir) tasvir etme sınırları Şubat-Ekim sonunda daha da güçlü Alim ile derinleşti. Mesela, *Yaña Kişiler (Yeni Kişiler)* draması (1919), *Kızıl Çeçekler (Kızıl Çiçekler)* hikâyesi (1921), *Âdemler (1923)* ve diğer hikâyeleri, o önceki sınıfı zıtlık dalgalanmalarının anlayıp işlendiğini, sınıfı mücadele hareketlerine döndüğünü gösterdiler.

Köydeki bu karışıklıklar, bu hareketler ile şehirde de Tatar halkı arasında böyle mücadeleler, sınıfı karışıklıkların olduğu yazarın birçok eserinde tasvir edilmektedir. *Yeşler Hayatından Bir Levha (Gençlerin Hayatından Bir Levha)* isimli hikâyenin başkahramanlarından olan Selimeler, Fazıllar şehir medeniyeti içinde yetişip oradaki olayların içinde mücadele edenler idi. Buna ilaveten *Yeş Yüreklere*’deki (*Genç Yüreklere*) mirzaların da bazıları şehre bağlanıp orada kalanlardır. *Bizniñ Könler’e (Bizim Günler)* gelirsek bunda şehir kendisinin bütün sınıfı

karişiklikleri, savaşları, mücadeleleri, kendisinin çeşitli tipteki kahramanları ile gözümüzün önüne getirilmektedir. Bir taraftan liberal, kapitalist Kadir Bay ve Yusuf Canlar, bir taraftan bunlara karşı bilinçli prolitari Abdullah Abzi ile onun hanımı Hatice Yenge, yine sert devrimci Giray Sultanlar mücadele etmektedir. Diğer tarafta Kadir Bayların çevresinde burjuva aydınları, zengin mollalar bir aradadır. Giray Sultanlar çevresinde ise burjuvadan umutları kesilen fakir gençler, şakirtler bir aradadır. Bu iki büyük grubun ortasında durup geniş, ufak burjuva katmanı (mesela tüccarlar/satıcılar, ufak zanaat erbapları, alt tabaka aydınları) hareketlenirler. Bunların hepsi şehir içindedirler.

(s. 254) Bu şekilde mücadele ve çekişmenin pek çok türünün Tatar halkının çeşitli katmanlarının ortasında nasıl sürüp geldiği Alimcan İbrahimov'un eserlerinde çeşitli suretlerle çıkarılmaktadır.

Bu mücadeleler ile bir derecede onun eserlerinde asıl yer tutan içeriklerin ikinci kesimi hizmet süreçleri hakkında oldu. Mesela *Yalçı Kart'ta* (*Yaşlı Irgat*) güz vakti ekin taşıma işleri, *Tatar Hatını Niler Kürmiy'de* (*Tatar Kadını Neler Görmez*) köylü kitlesinin bütün hizmet şekilleri, *Tabiat Balaları* (*Tabiat Çocukları*), *Yeş Yürekler'de* (*Genç Yürekler*), *Kızıl Çeçekler'de* (*Kızıl Çiçekler*) köy hayatında büyük rol oynayan bütün hizmet dalları-süreçleri, mesela ot biçme, ekin biçme, ormancılık, saban sürme, toprak işleri, mal bakımı gibi hâller geniş yer tutar.

Demek ki bu edibin bütün asıl eserlerini toplayıp inceleyip baktığımızda onda şu aşağıdaki iki asıl hususiyet ipucu olup görünmektedir: 1. Mücadele 2. Hizmet

Bu edibin eserlerinin işlenmesi, içsel edebî dizilişi hususuna geldiğimizde, biz burada onun başka daha küçük hikâyelerinden geçiş doğru birinci romanı olan *Yeş Yürekler* (*Genç Yürekler*) üzerinde durmayı gerekli görmekteyiz.

Yeş Yürekler (*Genç Yürekler*) romanı edibin sentimentalizm-romantiklik devrini geçirdiğinin büyük meyvesi idi. Fakat Tatar edebiyat dünyası ona kadar görünmeyen bu birinci büyük edebî adımı sevip belki ses getirerek karşıladı. Eserin sentimantalizm, romantizm ile sulanmış olduğu için yazar tenkide kapılmadı, belki bunun için o Tatar matbuatında takdir edildi.

*"Yok, ben şimdi realist olarak hüzünlenmeyi, kendin yalan realizm diyor idim. Çünkü bizim şimdi millî hissimiz kuvvetlenmiş, millî musiki halk yırı ve musikisine ehemmiyet vermiş, kendi geçmiş günlerimizi arkamıza dönüp baktığımız zaman-bizde de niçin romantizm olmasın? Arap'ta, mesela Almanya'da böyle bir zaman da olmuş idi. Baktığımızda bizim romanlarımızın çoğunda karşılaştığımız genellikle de Alimcan Efendi'nin eserinde bulunan gerçek güzel tarafları ile olan romantizmi gerçek tarihî bir vakıya böylece gerekir idi, bunsuz çaresiz idi diye inanıyorum."*²¹

Eser Tatar'daki romantizm dalgaları altında kalıp bunun tesiri ile yazıldığına bakılmadan mevzusunun yeniliği, içeriğinin genişliği, ele alınan kahramanları, dil ve üslubunun yeni ve üstünlüğü ile diğerlerinden şüphesiz farklı bir yer tutmakta idi. Birincisi bu roman vasıtasıyla Tatar'da ilk kez köy hayatı, köydeki gençlerin (s. 255) hareketi geniş bir çizgide edebiyata konu olarak alındı. Orta hâlli köy yaşamı görünüşleri verildi. Nasılsa bu roman edebiyatı köye, köyü de edebiyata girdirdi. İkincisi bunda vakıya ve şeyler hakkındaki felsefî görüşler içsel, ruhi dalgalanmalar (çokluğu da romantizm dalgalanmaları) iyice geniş bir âlim ile çok usta bir şekilde tasvir edildi. Romanda görünen bu hususiyet de Tatar edebiyatında kendisinin tam olmasıyla ilk kez görünen bir hâl idi. Edip bu romanı ile kendisini gerçekten de içsel dalgalanmalarını tasvir etmede de güçlü bir edip olduğunu göstermiştir. İbrahimov'un bu eseri içindeki tasvirler içinde en

²¹ Añ, sayı 11, 1912 A. Aziz.

*başarılı olanı bazı yerlerde ruhunun dalgalanmalarını, onun boranın veya yakamozlu göl üstü gibi durgun olma zamanını gösterdiği yerlerdir. Böyle tasvirler bu eser içinde çok.*²²

“Bu romanda Tatar toplumunun çeşitli tabakasından birçok tip var.”²³ Tipler, köylü gençlerinden, mirza ve mollalardan, bunların yaşamından alınmış.

“Alimcan Efendi’nin gençleri arasında çeşitli kişiler var. Fakat onda bir hususiyet vardır ki o, onları çoğunlukla içsel yönleri, ruhanî hâletleri ile göstermektedir. Onların çoğu kendi kendilerine endişe ederler ve kendi ruhlarında yaşıyorlar, dertler, sıkıntılar ile günlerini geçiriyorlar.”²⁴

Romandaki baş tiplerden Ziya ile Meryem tamamen idealist ve romantik tabiatlı gençlerdir. Bunlar hakkında matbuatta: *“Yine de Ziya tipi pek yaşama yaraşır, pek Tatar âleminde genellikle de fanatizm zulmü altında terbiye kılınan halkta olan bir tiptir. Ziya ilk kez bizim edebiyatımızda görüldü. Bununla muharriri tebrik etmeden olmaz.”*, *“Meryem’in kızlık devri kadınlık devrinden oldukça çok iyi çıkmış. Ben gerçeğini söylediğimde Meryem’i anlamıyorum: o, santimentalist, o zayıf tabiatlı, korkak ancak Ziya bir yaşlıyı atıp öldürdüğünde artık korkmuyor da...”²⁵*

Romanda yine gençlerden Sabir, Selim Dehrî, Sadık, Osmanof, Gizli Şair, Kerim, genç mollalardan Cabbar, yaşlılardan Celeş Molla, Giray Mirza tipleri var. Kadınlardan Ziya’nın anası Celeş Molla’nın hanımı alınmış. Bunlar ikinci derecedeki kahramanlar. Bazılarının tam olarak işlenip işlenilememesine bakılmadığında bu tiplerin hepsi de bu dönemin Tatar yaşamında görünen tipler idi. Sabir tabiatının oluşturulduğunda, ruhi dizilişinde Ziya’nın tamamen tersi olan bir kişi. O, akil, serinkanlı (s. 256) muhakeme kişisi. Fakat bu da sonunda okuma denen şeylere medeni yaşama genellikle de şehir yaşamına düşman olarak dönmektedir. *“Kapkaranlık bir köye gidip yok olmaya”* karar verir, kısacası Sabir tipi ufak burjuva küçük burjuva fikirleri ile tamamlanır.

Selim ise *“bir zamanlar kızılara karışıp halk işi ile de uğraşmış, zindanda yatmış”, “birçok yıl atası ile de arası açılmıştır.”* Fakat sonra gelerek köyde durmaya başlamış, en sonunda da o, iyice değişip içeri atılmasına ilaveten hatta halk, millet, hizmet şeklindeki sözleri iştirmek istemeyecek dereceye gelerek sonra kendi kendisini öldüren bir tip.

“Selim Tatar’ı umumen Türk halkını bite ve bu hâl ona tabii bir şey olarak bakıyor, onu yaşatmaya, Avrupalılar katarına girdirmeye çalışmasını çocukluk ve kanun-ı ilahiye karşı gelmek diye düşünüyor ve hep söylemiş idi. O, meslek için can atan diğer hayatta birdenbire amaç olarak bunun kutsiyeti önünde daima tazim etmekte olan iman ve idealini yok eden bir kişi olur.

Matbuatta Selim tipi böyle karşılandı: *“Selim ilginç bir tip, o, gerçekten 1905 adamı, o yazarın yazmasına bakıldığında bu hareketin içinde yürüyen, şimdi evvelki imanı biten bir pesimist olarak kalmıştır. O, çabuk yorulan at gibi yorulmuştur. Öncesinde de taklidi olması pek muhtemel olan imanı da bitmiştir. Bu tip hayata pek yakın bir tip. Bunları toplasak, 1908’lerde Tatar âleminde bir iki deste bulabilir idik. Bunlar kendi içlerindeki yorgunluk, imanı bitmişlik, analogi ile milletimize getirip onu da kendileri gibi şingirdayan, kuruyup gevşemiş olarak bulurlar idi.”²⁶*

Sadık, *“yaman dilli, sert bakışlı bir yiğit”* olarak öğrenciler arasında *“dehr-i Sadık”* diye şöhret olan birisidir. Düşmanları tarafından tevfiksiz diye de söylenen bir tip.

²² Añ, sayı 11, 1912-1913, A. Aziz’in tenkidi.

²³ C. Velidi, Oçerki İstoriy Obrazovonnosti i litiraturı Tatar.

²⁴ C. Velidi, Vakıt, sayı 1674, yıl 1914.

²⁵ A. Aziz, Añ, sayı 11, yıl 1912-1913.

²⁶ Añ, sayı 11, 1912-1913, A. Ubeydullin.

Osman ise muallim olup, üniversiteye ve öğretmenlik sınavlarına da girmeden, sonra her şeyden el çekip köye dönüp evlenen, kadınından mahir, onun arkasında gerçek kişi olan ve tamamen onun tesirine giren bir kişidir. Kerim Ziya'nın akranı ve Ziya'nın danışmanı olan bir genç yiğit olup öğrenci ihtilaline katılan, ondan sonra köye dönüp biraz durduktan sonra İstanbul'a gitmek için "Odesa'ya kaçan, o aydın çıkmayınca geri dönerek İdil boyu şehirlerinin birisinde Rusça okumaya girişen bir tip. Kendisi şiir yazmaya başlar, şair olur. Fakat gizli şair, şairliğini herkesten gizlemektedir. Buna ilaveten Tatarlık ruhu ile çok iyi kaynaşmış. O, bu yönden tamamen Selim'e karşı konulan bir tip. Cabbar genç bir molla. Aceleci, basitçe düşünen (s. 257) ve yaramaz, bu şeklide her zaman şakirtlerin "yorgan altı hayali" ile kâbuslarından gülünçlük onun tabiatının en çok göze çarpan yönleri. O, şakirtleri "rüzgâr peşinde havadaki turnayı tutmaya çalıştıran", "yere konacağına" inandıran bir tip.

Ziya'nın atası Celeş Hazret sert mizaçlı, asabi, acımasız, değersiz, halk ile de aile içindeki muamelesinde de kendi dediğini yaptıran keyfine göre davranan, sadece kendisini düşünen, kendi kendine kendisini büyük görmeye, üstün tutmaya çalışan, her zaman büyülenen, yükseklerden uçan" ve şöhret kulu olan bir kişi. Kendisi halk dilinde "Cıylıkuvar övünen" diye adlandırılır. Buna ilaveten o "At delisi" de. Bütün yaşamında halkı şaşırtan, "her hususta görünesi, gösteresi gelen", aile içinde sert elli, öz sözlü olmak onun genellikle farklı bir sıfatı. Bu tip romanda da gerçekten de ruhi bir tip. Bu, Tatar'da şöhret, üstünlük meraklısı tipi olarak alınmıştır.

Ziya'nın anası Züleyha tipi ise dinli diyanetli olarak kadere çok inanır, eskiler gibi olmayı, onlar gibi davranmayı çok sever. Halk diline düşmekten, halk arasında kötü bir kişi olarak bilinmekten çok korkan ve erkeğine tamamen itaatli, erkeğinin bütün zorlamalarına karşı lam-mim demeyen (gıkını bile çıkarmayan) aynı şeklide çocuklarının bahtı için çok kaygılanan bir kadın.

Bütün bu tipler son Tatar'daki birinci büyük romanın içeriğinin nasıl ve ne şekilde bir ruhta, nasıl bir genişlikte olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Tiplerin kısaca bir karakteristik özelliklerini burada belirtmemiz de işte bunun için olmuştur.

Eserde yetkinlikler olduğu gibi eksiklikler de yok değil. Diğerleri üzerinde burada durmadan sadece bazıları gösterip geçeceğiz: Edip eserinde indüksiyе/tümevarım usulünü değil, didiksiye/tümdengelim usulünü kullanmıştır. Hâlbuki edebiyatta çoğunlukla hikâye ve romanlarda (şiiri didiksüye/tümdengelim çokça yer alır) indüksiyе/tümevarım usulü iyi neticeler veren bir usul. Edip didiksüye/tümdengelim usulüne göre hareket edip eserindeki kahramanların karakteristik özelliklerini kendisi söyleyip, tarif ederek vermektedir. Gerçek şiiri eserler için bu hâl zenginlik değil, elbette kahramanların karakteristik özellikleri, onların kendi işleri, yapıp ettikleri, hareketleri diğerleri ile muameleleri, sözleri vasıtasıyla kendi kendisine bilmeli, okuyucu onların karakteristik özelliklerini, onların bu hâllerinden kendisi çıkarması gerekir. Bunlara ilaveten de eserde olaylar arasındaki bağların tam olarak kurulamaması, dağınıklık ve bazı yerlerde tekrarlar, gereksiz yerlerde detay vermeler de yok değil. (s. 258) Fakat bunlara bakmadan ve böyle eksiklikler göstermesine rağmen bu roman Tatar tenkit dünyasında büyük oranda sevilerek karşılandı.

"Bu eser büyük de idi, yazarı da yeni ortaya çıkararak halkın gözüne görünmekte idi. Fakat içinde halk gönlünü kımlıdatacak bir özelliği olduğundan okuyucu onu salkın gına tavışgına, uzgara almadı. Eser dile alınacak olduğundan onunla ilgili tenkit olsun, takdir olsun birçok şey yazıldı. Çok iyi kalem sahipleri yazarın yetkinliği, geleceği hakkında çok fikir belirttiler ve Alimcan Efendi'nin geleceğine büyük umutlar bağladılar." Doğrusunu söylemek gerekirse yakında çıkan malum dört eserden (Tukay'ın Can Azıkları, Ayaz İshakî'nin Molla Babay'ı, F. Emirhan'ın

*Ortalıkta'sı ve A. İbrahim'in Yeş Yürekler'ini-Genç Yürekler- belirtir. A. S.) çoğu okuyucunun dikkatini kendisine celbeden oldukça ses getiren ve yazarına milletinin ümidini bağlatabileni "Yeş Yürekler (Genç Yürekler)" oldu.*²⁷

Bu eser hakkında Rıza Kazi'nin Şura'da selbi tenkit ile küçük bir makalesi çıktığını da burada söylemek gerekir. *Yeş Yürekler (Genç Yürekler)* romanı ailevi-içtimaî bir roman idi. Edip bundan sonra daha da yükselerek *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* ismi ile ikinci bir büyük romanını yazdı. Roman 1912-1913'lerde yazılıp 1914'te basılmaya başlamış ve iki üç bölümü basılıp çıkmış olsa da sansür eli daha sonraki bölümlerini bastırmaya izin vermemiş, eser basılamamış ve romanın basımını durdurmuştur. Bunun için roman kendisinin tam olarak basılmasını 1920'de görmüştür.²⁸ Tatar edebiyatında ona kadar böyle içtimaî-inkılabî bir roman yok idi. Bu, onun birinci tarihî büyük adımı oldu.

Roman 1905 Devrimi'nin meyvesi. Romanda bu devrim dalgalanmalarının Tatarları da kendi içine alarak onların arasında da kendisinin güçlü tesirlerini göstermeye başlama günlerinden riyaksiyaya/isyana kadar olan içtimai-siyasî hareketler kendi kahramanları vasıtasıyla tasvir edilmektedir.

Öğrenci hareketleri, medrese isyanları, yenileşme hareketleri, Rus dili, Rus mektepleri vasıtasıyla ilim almak için umutlanmalar, tüccarlar hareketi, gimnazist/liseli ve realistlerin medrese şakirtleri arasına girip orada onların arasını (s. 259) kaynaştırmaları ve onlarla iş birliğinde olmaları. Milliyetçilik, milliyetsizlik mücadeleleri, İslamcılık-Tatarcılık çekişmeleri. Kendilerini milliyetçi olarak adlandıran güruh-İttifak-ı Müslimin Partisi ile Tatar sosyalistleri arasındaki çekişmeler. Tatarlarda S. demokratlar ile is-irlerin birbirinden ayrılıp iş görmeleri. Kontrdevrimin vahşiler tarafından kısıtlama-zor kullanma devrinde gerçek devrimciler ile göz boyama-sahte devrimcilerin çeşitli intibakları. Bitirilen ümitler, kırılan kanatlar, imanından, idealinden vazgeçen mürtedler kabristanı" olarak evrilen yaşam içindeki hâller. "Kimi tutup yapışmış, kimi sürgün, kimi asılmış"lık burada kalanların da hangi zenginlerin tarafını tutmuş, bazısı içmeye uğramış, en çoğu önceki yolu tamamen bırakmış" olmaları gibi hâller. Her söze inanan yazarlar, zenginler ve bunların ardından giden gençlerin toplantıları. İşte romanın içeriği bunlar.

Toparlayacak olursak *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* romanında 1905 devrimi tesiri altındaki Tatarların büyük çoğunluğunun derin uykularından uyanıp büyük harekete başladığı bir devri" tasvir edilir. Bu hareket içinde Çarlık hükümetini savunan, cahil halktan dincilerden başlayıp şuurlu işçi Bolşevik Tatarlara kadar bütün katmanlar kendilerinin sınıflı hâllerine göre farklı partilere göre organizasyonlara bölünürler. Farklı programlar, farklı sloganlar ile birbirine karşı tarihte ilk kez büyük savaşa çıkarlar. Bunda işçi de var, asker de var, köylü de var, tüccar da zengin zadeler de liberal de, halkçı isirler de var. Devrimin hararetli dalgası zamanında kızıl bayrak kendisine pek çok kişi döndürür. Ancak riyaksiya/isyana başlamasıyla bizde bu roman vasıtasıyla sınıflı taraf ile ideolojinin iyice ilişkili olduğu açık görünmektedir. *Bizniñ Könler'in (Bizim Günler)* başında ve ortasında pek şahane sosyalist olarak devam eden bendelerin sonra kapital önünde tövbe ettikleri bilinir. Çünkü bunlar devrim tesiri ile proletarya tarafında görünen ufak burjuva aydınları oldular. Bu roman işte bu sınıflı anı açıkça verebildi.

²⁷ Añ, sayı 18, yıl 1913, H. Kerimof'un "Edebiyatta Özgeriş Kötile (Edebiyatta Değişim Bekleniyor)"adlı makalesi.

²⁸ Basılan bölümleri ile karşılaştırarak bakmak, romanın önceki hâlimden değiştirilmeden basıldığını göstermektedir. Birinci bölümünde ben sadece birinci basımdaki İcatlar sözünün rivelütsiye/devrim sözüne değiştirilme gibi farklılaşmalarını gördüm. Romanın birinci basımı ve birinci bölümü Kazan'da Ahmet Giray Hasanî ve şürekası tarafından Maarif matbaasında 1914'te basılmıştır.

İlk olarak korkunç bir şekilde pek sert yıldırımlar çakarak gürleyen, ansızın dinen yağmurlar olur. Bu yağmurlar bu şekilde çıkıp da gittikçe bütün göğe yayılıp inleyerek, bir köye yağmaya başlar. Onların pek gürleyip, cıvıyıp gittiği çağları da olmalı. Romanlarında işte Alimcan böyle bir yağmura benzemektedir. Bununla birlikte roman şüphesiz kendisinin aldığı mevzuu, içeriği, tasvir şekilleri, dili ve üslubu ile Tatar edebiyatının çok büyüdüğünü, yüceldiğini göstermektedir. Bu klasik edibin kalemi bunda daha da geniş alımlar ile bırakılıp reel bir yol ile gerçek, sanat bakımından ustaca hareket etti.

(s. 260) Bunun için de bu roman Tatar tenkit dünyasında çok büyük hürmetle o zamana kadar hiçbir edip hakkında görülmemiş bir şekilde karşılandı.²⁹

Bizniñ Könler (Bizim Günler) romanı buna kadar Tatar matbuatında görülen edebî eserler arasında gerek alınan mevzuu, gerek tasvir eden boyanın güçlülüğü gerek tecessüm eden tiplerinin gerçekliği, olup bitmesi bakımından şüphesiz karşılaştırılmaz derecede farklı bir yerde durması gerekmektedir.

“Onun o zamana kadar çıkan eserlerinden genellikle Yeş Yürekler’de (Genç Yürekler) en göze çarpan farklılığı alınan mevzuunun, çizilen planının bütünlüğünde, romanın birinci babından sonuna kadar bir düşünce takip etmesindedir. Böylece devirdeki hareketi bir yumakta toplamasındadır. Yeş Yürekler (Genç Yürekler) romanında azıcık dağınıklık, kök salıp genişleyip giden dallı budaklı bir bütünlüğün sezilmeyişi bilinir, bu romanı -o eksikliği tamamen doldurma-bu bütünlüğü onun kaleminden gelen farklı bir ustalık ile tasvir edebilmesindedir.”

Bizniñ Könler (Bizim Günler) romanı bir vakianın veya bir ailenin olmasa da bir tek ırkın başından geçenleri tasvir etmiyor belki bir devirde halk dalgasının bir yükseltip bir düşmesinde yar dışından harekete geçip giden bütün sınıf, bütün çeşitli aile, nesiller hakkında kısacası bütün bir halkın hayatta en hararetle işleyen dönemini tasvir ediyor. Onların hepsi birbirine zincir gibi bağlanmıştır.

Bizniñ Könler’in (Bizim Günler) bu medenî işi bir yumağa toplanıp edebî buket şeklinde takdim etmesi, o mücadelecilere Tatar edebiyat tarihinde şimdiden yer hazırlıyor. *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* romanının içtimaî yeri böyle.

Birinci devrimdeki hareketler, onda ortaya atılan tipler hakkında müzakereler, derin tahliller Tatar proletaryasının tarihi temeli olmalıdır. Buna göre *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* romanı bir değil bin kez bu noktadan araştırılacağına inandığımdan ben roman içindeki tipleri tahlil etmeye bu makalede devam etmiyorum. Ben bari *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* romanının Tatar edebiyat tarihinde edineceği yerini hatırlatıp geçiyorum.”

“Bizniñ Könler (Bizim Günler) romanının Tatar matbuatında ona kadar görünen edebî eserlerden asıl farkı ondaki tiplerin ve onların sadece Tatar halkına uygun olmayan, sırf millî-kendimizinki değil, belki Rus’a da Nemse’ye de Fransız’a da uyan tipleri de işlemesidir. Bu gerçekten de bizim edebiyatta en yeni görünüştür.”

Bizniñ Könler (Bizim Günler) romanı da tekrarlıyorum, roman olmaktan çok bir devrin birbirine bağlanan siyasî görüşlerin, içtimaî hareketlerin birbirine bağlanıp toplandığı eserdir. Buna göre nihayetinde romanın şiirî boyasını araştırma, güzelliğini ortaya koyma ne kadar gerek, lazım bir şey olsa da bu devirdeki hadiseleri doğru tuta (s. 261) bilmek esasa kurulan düşünceye ihanet etmemek daha da mesuliyetlidir. Edip eserin birinci yarısını tabii yeteneği, ustalığıyla tamamlamış olsa da son yarısında şüphesiz herkesi tatmin eder derecede gösterebilmiştir.

²⁹ Romanın çıkması ve onun hakkındaki tenkitler devrimden sonra olsa da romanın yazılıp basılmaya başlanması 1914’te olmuştur. Biz bu eseri Ekim’e kadar olan on yıl içine almayı gerekli gördük.

Doğrusu büyük romanın bir kısmında bir meseleye çokça durup ikinci bir esası ve hayattaki yerine bakarak önemli bir hadise üzerinde az durma gibi cüzi eksiklikler, eserin bazı yerleri nefaset bakımından kendisinin yıldızına yetişip (*Başkurt Kızı*, *Gülbike* hikâyesini) bazı yerlerden (romanın son yönü-Kazan'daki hayat) tamamen gevşeme de esere gölge düşürecek derecede değildir. *Başkurt Kızı Gülbike* (*Başkurt Kızı Gülbike*) hikâyesi bütün romana güzellik yüzünden asıl taşlardan dokunan taş gibi görüldüğünden romanın gevşek yerleri bununla bir şekilde kapatılmaktadır.

“*Bizniñ Könler (Bizim Günler)* okunduğunda, incelendiğinde onun çevresinde bahisler, tenkitler artacak. Çünkü *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* Tatar medeniyet tarihinin temel taşlarının birisidir. Bunu bugünden pek cesur bir şekilde hükmedip koymaya yiğitliğimiz yeter.”³⁰

İbrahim yirminci yüzyıl Tatar edebiyatının klasiklerinden birisidir. Devrime kadar başka muharrirler Tatar'ın eski yaşamını ve dünyaya orta asra kadar bakışlarını harap etme meydanında işlemiş fakat ondan daha da ileriye gitmede geride kalmış ve onu onlar olduramamışlar idi. İbrahim ise ilk olarak devrimcilik ile ruhunu doldurduğu hâlde devrimden sonra da devrim idealini öne alıp, bu yolda hizmetini devam ettirir.

“O, kendisinin bu eserinde (*Bizniñ Könler'de-Bizim Günler*) Tatar'ın eski yaşamından ve 1905 yılındaki birinci devrim hareketlerinden en iyi kareleri verdi.”³¹ *Bizniñ Könler (Bizim Günler)* romanı Rus tenkit dünyasında da büyük bir itibar kazandı:

“*Muharrir Müslüman gençleri arasında başlayan hareketleri, canlı ve detaylı bir şekilde tasvir etmektedir.*” “*Romanda devrim, her şey hakkında ve yerinde.*” “*Romanın herhangi bir eksiklikleri olmasın, romandaki psikolojik yönden doğruluk da yerli yerinde verilmiş, Başkurt Kızı Gülbike isimli küçük hikâyesi onların hepsinden de kurtarır.*” “*Kendisinin romanında muharririn maksadı, şüphesiz Tatarlar arasındaki devrim hareketlerini tasvir etmektir. Bizniñ Könler (Bizim Günler) romanına bu yönden kıymetli, tarihî doküman olarak bakmak mümkündür.*”³²

“*Onun tarafından Bizniñ Könler (Bizim Günler) yazılmıştır. Bu büyük sanat eseri proletaryanın (s. 262) Çarlığa karşı vatandaşlık mücadelesini tasvir eder.*”³³

Gerçi basılıp yayımlanabilmesinden sonra olsa da 1909'da yazıldığı için edibin işte üçüncü bir pek ehemmiyetli büyük romanı üzerinde de biraz durup geçeceğiz. *Kazak Kızı* isimindeki bu romanı gerek kendi matbuatımızda gerek Rus matbuatında gerekse Kazak matbuatında olsun onun *Bizniñ Könler'*inden (*Bizim Günler*) de fazla bir itibar kazandı. Roman isminden de açıkça görünmektedir, Tatar yaşamından değil, Kazak yaşamından, sahra hayatından alınıp yazılan bir eser. Bu eser Tatar dünyasının söz sanatı dünyasında her yönü ile üst seviyenin en üst noktasına varıp ulaşmanın birinci örneği oldu. Bizim tarafımızdan bununla ilgili bundan başka söz söylemeden burada diğerlerinin sözlerini dinlemekle yetineceğiz. Kazak yaşamından alınıp yazılmış olduğu için ilk olarak Kazak münekkitlerinin sözlerini dinleyip geçiyoruz:

“Alimcan İbrahimov, Tatar'ın iyi yazarlarından sayıldı. Bu romanı Tatar evladını Kazak ile tanıtmak için yazmış olsa gerek. Kazak yaşamının içi dışı bir güzel gösterilmiştir.

Alimcan, Kazak yaşamı ile iyi tanış imiş. Dışardan başka yazarlar gibi Kazak yaşamının yüzünü çalıp gövdenin başını çalıp yüzeysel bir şekilde anlatmamış. Kazak'ın karakterini, adet ve örfünü ev içi, yaşam göstergelerini yeterli derecede yazmış görünmektedir.”

³⁰*Kızıl Şark* jurnali, yıl 1920, sayı 3-4, F. Seyfi Kazanlı makalesinden.

³¹ Aziz Ubeydullin, *Vesnik Tatarovedeniye*, sayı 1-2, 1925.

³²İtibarlı merhum Türkolog P. Folof'un Taşkent'te neşredilen *Nayki i Prosveşseniye* isimli jurnalinin birinci sayısındaki *Tatarskiy Revo Lfontionniy Roman* isimli tenkit ve tahlilinden.

³³ M. Pavlaviç, *Noviy Vostok* jurnali, sayı 12, yıl 1926.

“Bu roman Kazakçaya çevrilse faydalı olur idi. Gerekli bir şey idi.”³⁴

Kazak Kızı isimli hikâyesi ile Alimcan kardeş İbrahimov kendisinin ne derecede etraflı, geniş dairesi bir olduğunu bir kat daha gösterdi. *Tabiat Balaları* (*Tabiat Çocukları*), *Bizniñ Könler* (*Bizim Günler*), *Kızıl Çeçekler* (*Kızıl Çiçekler*), *Âdemler* gibi gerek mevzu, gerek ruh ve ahenk yönünden birbirinden açık çizgiler ile ayrılan edebî eserlerin yanı sıra bir edebî şey geliştirdi. *Kazak Kızı*'ni okumaya başlayan kişi ilk sayfalardan başlayıp kendisine bir çeşit ona kadar Tatar (s. 263) edebiyatında olmayan yeni bir hayat, yeni bir şiiriyet içine girip dalar, şimdi son sayfaya kadar bunun tilsiminden kurtulamaz.

“Kısacası *Kazak Kızı*'ni okuyup bitiren kişi Kazak halkını bütün maddi ve manevi yaşamı, bütün psikolojisi ile tanıdım diye söyleyebilir.”

“Bozkır yaşamına hiçbir şekilde farazi ideal gözlüğü vasıtasıyla bakmadan reel, bitaraf bir şekilde doğrudan doğruya eğilim ve ajitasyon verilmeden, canlı ve epik bir biçimde tasvir edilir. Eserin asıl edebî kıymeti de işte bundadır. Gerçekten de bu eser göçebe Türk halkının bu şekilde canlı, oldukça akıcı, saf bozkır sahibi olarak duran eposlarını, tabii bozkır şairleri tarafından oluşturulan şiirleri hatırlatmaktadır.”

“*Kazak Kızı* Tatar edibi tarafından yazılıp ve Alim'in çerçevesi ile sınırlı kalmayacak şekilde olan nadir eserlerden birisidir.”³⁵³⁶ Alimcan İbrahimov'un kalemi vasıtasıyla verilen edebî cevherler hakkında kendi yerinde, kendi devrinde sözün tamamlanması için onun Ekim'den sonraki icatları hakkında biraz söz söyleyip geçeceğiz. Bu edip bu devrimden sonra Almaçuvur, *Âdemler* isimli hikâyelerine ilaveten *Kızıl Çeçekler* (*Kızıl Çiçekler*) isimli edebî çiçeklerini verdi. “Geniş, bol, saf Başkurt oğlu yaşamından alınıp yazılan Almaçuvur hikâyesi hakikaten edebî. Bunu okuduğunda bu yaşlı yazarımızın önceki gençlik devri ile yazdığı eserlerinden *Tabiat Balaları* (*Tabiat Çocukları*), *Diñizde* (*Denizde*), *Kartlık Könlerinde* (*Yaşlılık Günlerinde*), *Başkurt Kızı Gülbikeleri* kendilerinin bütün güzellikleri ile gayriihtiyari akla gelmektedir. Bu hikâye her bir edebiyat sevenler tarafından çoğunlukla da Tatar-Başkurt gençlerin okuyup doyamayacakları bir şey.”³⁷ Fakat edibin *Âdemler*'i hakkında toplumda yine de matbuatta çeşitli görüşler olmuştur. Bir taraf ağır açlık trajedisini açık, kısa görünüşlerde gerçekten facialı, acı bir üslup ile anlatımı için onu takdir etse de bazıları eserde ajitasyon anları yetersiz diye sert bir şekilde tenkit ettiler. Şamil Osmanof şöyle yazdı:

“21. yıl açlığının en büyük faciası Sovyetler Rusya'sını kuşatan kapitalist hükümetlerin ambarlarındaki milyonlarca ekmeğin açlıktan (s. 264) ölen işçi-köylüye verilmeden denize dökülmesi, kapitalist memleketlerin hazinesinde boşu boşuna duran altın rezervlerinin yüzde bir kısmı bile verildiğinde de milyonların ölümden kurtulacağı, Sovyetler hükümetinin açlık ile mücadele yolundaki fedakârlıkları, onun açlık felaketinin altında kalan köy çocuklarını sevip yedirenlere ceza vermek için değil, bu açlara gerçekten yardım eli uzatmak için gitmesi ve bu yolda işçi-köylüler hükümetinin hiçbir kapitalistler memleketinde görülmeyecek bir şekilde büyük fedakârlıklar göstermesi, bunların hepsi de o köy yıllarının tarihine yazılması gereken dönemler olup bunları yaşlı yazarın usta kalemi ile canlı bir şekilde dile getirip bastırıp genç

³⁴ Bu övgülü tenkit bütünü ile alınmadı. Daha da çok söz bırakıldı.

³⁵ *Bizniñ Yol-Bizim Yol* jurnali, sayı 5, 1925, *Kazak Kızı* isimli makalesinden.

³⁶ *Kazak Kızı* hakkında bundan başka da Kızıl Tataristan 1925, yedinci sayıda İlyasof'un *İşçi* gazetesi 1925'te 57. sayıda Kurmaş'ın çok icabı tenkitleri var.

³⁷ *Tataristan Matbuat Dünyasında* isimli makaleden. S. Celal. 1922, sayı 175.

çağında açlığın sebeplerine ve müsebbiplerine kızdığı yerlerde *Âdemler* okuyucuyu “kişi parmakları, büt itleri genç kadınlara ürmeyen (!) itler arasında gösterir.”³⁸

Bununla birlikte *Âdemler* hakkında Rus matbuatı vasıtasıyla aşağıdaki gibi icabî tenkitler de oldu:

“Onun (A. İbrahimov’un) çoğu eserleri arasında *Âdemler*’i farklı bir yer tutmaktadır. Bunda muharrir Tatar’ın dar işbirliği yaşamından çıkıp bütün kişilik için gayet ehemmiyetli bir meseleye dokunmaktadır. *Âdemler*’de o Tatar köy yaşamı içinde umumi açlık zemininde görünen insanlık hâlet-i ruhiyesinin terakkisini tasvir etmektedir. Bu hikâyede materyalist muharrir açlık karelerini verip ve onun orta köylünün en tabii hâlet-i ruhiyesine nasıl dehşetli bir şekilde tesir ettiğini gösterip cinayetlerin iktisada bağlı bir şey olarak ortaya çıktığını anlatmaktadır.”³⁹

Fakat edibin *Kızıl Çiçekleri* (*Kızıl Çiçekler*) en başarılı eserlerinden birisi oldu. Eserde tasvir edilen vakiada birbirine karşı olan iki çeşit yaşam alınmaktadır. Birisi köy fakirlerinin yaşamı diğeri köy zenginlerinin yaşamı. Bu iki grubun yaşamı arasında hemen sınıfı zıtlıklar hissedilmekte, açılmakta ve büyümektedir.

Eserde başkahraman hepsi beş kişi. Bunların birisi zengin çocuğu Ali, ikincisi hazret oğlu Fazıl. Bunlar zenginler sınıfının temsilcileri. Ali zengin çocuğu tipi, Fazıl zenginler-burjuva aydını.

(s. 265) Kalan üç kahraman Sultan, İlacı, Şahbaz olup birincisi taşçı, ikincisi balta ustası, üçüncüsü günlükçü ırgat.

Bunların üçü de işçi-fakir köylü sınıfının temsilcileri olarak alınmıştır. Bunlar bu sınıfın tipleri. Eser tamamen sınıfı ideoloji esasında yazılmış. İdeoloji yönünden bu eser Alimcan İbrahimov’un 1905’teki devrim ile Ekim devrimi arasındaki dönemde yazılan *Yalçı Kart* (*Yaşlı Irgat*), *Kötüçiler* (*Çobanlar*) gibi eserlerin Ekim devrimi dönemindeki gerçek proletaryalaşan, Sovyetleşen bir yoldaşı.

Bu edip şair Ekim’den çok önce Tatar’ın millî burjuva edebiyatı terakki etme devirlerinde yukarıdaki eserleri ile köylüler arasında kendi kendine gizli bir şekilde sınıfı zıtlıklar gelişmeye başladığını göstermiş olsa da bu eser işte bu zıtlıkların gerçekten amelî, açık ve tam bir görünüşüdür.

Velev ki eserde tiplerin işlenmesi yönünden tabii olmama manası ile aşağıdaki eksiklikler görüldü:

1. Sultan kendisine gereken dereceden fazla akıllı, bilimli ve usta dilli. O, eserdeki kendi sözleri, işleri ve muameleleri ile orta derecede malumatlı bir yiğit olarak görünmektedir. Böylece o bu bakımdan bir de taşçı çocuğuna benzememektedir. Onun konuşması da fikri de kendisinin derecesinden çok üstün görünmektedir. İşte bunun için onu fikirde terakki bakımından idealleştirilen bir tip (yani bu yönden reel değil) demek doğrudur. Fakat böyle olduğunda da onun bu derecede ansızın gelişmesinin sebebi de bunun uygulamada yeri de hiç görünmemektedir.

2. Sultan’ın sonradan Fazıl’ın önünde (Fazıl döndüğünde onu kucaklayıp güreşir gibi) o kadar yumuşak, fazla müşfik olması, onun bu yönden zayıf-yumuşak karakterli bir kişi olarak çıkarılması uyuşmamaktadır. Eserin eski edebî geleneksellikten ayrılmaması yine de dil-üslup pek edebî, düz, basit, leziz. Edebî proletarya dili için örnek olabilecek bir derecede. Eserin dili bu kadar güzel, o seni kendisine bu kadar heveslendirebilmekte hatta bununla o eserin başka eksik yönlerini de senin aklından

³⁸ *Bizniñ Yol*, sayı (15) 3, yıl, 1924, Ş. Osman makalesinden.

³⁹ Aziz Ubeydullin, *Vestnik Tataroveniye*, sayı 1-2, yıl 1925.

çıkartması mümkün. Bununla birlikte içerik ile şekil, üslup ile fikir birbirine sağlam bağlanmaktadır. Bu kitap hakkındaki fikirlerimizi toparlayıp kısaca söylersek aşağıdaki gibidir:

(s. 266)

1. Kitapta asıl düşünce pek açık: sınıflı zıtlık, sınıflı mücadeleyi göstermek.
2. Kitap Tatar işçi-köylü gençleri arasındaki sınıflı zıtlıkları, sınıflı düşmanlıkları Avrupa ve vatandaşlık savaşları vasıtasıyla açıkça veren baş adım, proletarya edebiyatının birinci yıldızı.
3. Eser tasvir bakımından zengin, dil bakımından mükemmel.
4. Esere matematiksel bir yöntem ile yüzde olarak bakıldığında ideoloji ve dil yönünden yüzde yüz yetkin. Ancak bazı tipleri işleyip çıkarma, sanat-estetik yönünden yetkinliği yüzde 70-80 oranında kalmaktadır.
5. Muhabbet, sevmek, çeşitli nefis eserlere uzanma babındaki psikik anları bütün ince katmanları ile açıp vermede *Kızıl Çeçekler'in* (*Kızıl Çiçekler*) sahibi başka eserlerindeki gibi bu eserinde de başkalarını önüne geçirmeyecek bir güç olarak görünmektedir. Bununla birlikte onun muhabbeti maddi psikik bir karakterde.⁴⁰

Edbin yukarıda incelenen eserleri sadece edebiyat yolundaki hizmetleri idi. Bunlardan başka da onun Tatar'ın yeni tarihini öğrenme ve dil ve edebiyatımızı araştırma hakkında yazdığı birçok eseri vasıtasıyla büyük hizmetleri oldu. Yazarın bu güne kadar tamamı elliye yakın eseri çıktı. Mevzu yönünden bunları aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür.

Edebiyattan:

"*Zeki Şakirtniñ Medreseden Kuvuluvi* (*Zeki Öğrencinin Medreseden Kovulması*), *Yeşler Hayatından Bir Levha* (*Gençlerin Hayatından Bir Levha*), *Tatar Hatını Niler Kürmiy* (*Tatar Kadını Neler Görmez*), *Karak Molla* (*Hırsız Molla*), *Süyiv-Saadet* (*Muhabbet-Saadet*), *Yüz Yıl İlik* (*Yüz Yıl Önce*), *Diñgizde* (*Denizde*), *Yaz Başı*, *Kart Yalçı* (*Yaşlı Irgat*), *Kötüçiler* (*Çobanlar*), *Yeş Yüreklar* (*Genç Yüreklar*), *Merhumniñ Defterinden* (*Merhumun Defterinden*), *Abdurrahman Salihov*, *Utı Söngen Cehennem* (*Ateşi Sönen Cehennem*), *Tabiat Balaları* (*Tabiat Çocukları*), *Bizniñ Könnler* (*Bizim Günler*) (1914), *Yaña Kişiler* (*Yeni Kişiler*), *Kızıl Çeçekler* (*Kızıl Çiçekler*), *Almaçuvar*, *Kazak Kızı*".

Filoloji ve Lengüistikten:

"*Tatar Sarfı*, (birinci basımı 1911'de çıktı, beşinci basımı tamamen yeniden işlenip 1919'da basıldı.), *Tatar Nahvi*, *Tatar İmlası*, *Edebiyat Kanunları*, *Tatar Tilin Niçük Ukitırğa-Tatar Dilini Nasıl Okutmak Gerek* (Metodoloji), *Til Sabakları-Dil Dersleri* (iki kitap). Bunlar hususî ders kaynakları idi. 1909'dan başlayıp Tatar'ın dilini, edebiyatını, edebiyat tarihini araştırma, inceleme, bununla ilgili materyaller hazırlama yolunda yazarın gazete ve jurnallerde ve kitaplarda birçok makalesi, tenkidi yayımlandı. Bunların içinde (s. 267) *Tatar Şairleri ile Babıç Mecmuası* gibi eserler var. Bunların içinde son zamanlarındakinden farklı bir şekilde ehemmiyetli olanı "*Tatar'niñ Edebî, İctimaî Hareketlerin Üyrenüvde Marksizm Usulü* (*Tatar'ın Edebî, İctimai Hareketlerini Öğrenmede Marksizm Usulü*)" isimli makalesi oldu. Bu makalelerin bir kısmı "*İmla, Til, Edebiyat Meseleleri* (*İmla, Dil, Edebiyat Meseleleri*)" ismi ile basıldı. (1911-1924 yılları arasındakiler) bu cümleden *Proletaryat Edebiyatı ve Kara Mayaklar* (*Proletarya Edebiyatı ve Siyah Fener*) gibi eserleri başta farklı birer kitap olarak basıldılar.

⁴⁰ *Kızıl Çeçekler* hakkında A. Tulumbay ile A. Nimet'in de tenkitleri vardır.

Tarihten:

Muharririn devrim sonunda önemli bir hizmet dalı Tatar'ın yeni tarihini öğrenme yolunda oldu. Aşağıdaki şeyler bu yoldaki hizmetlerinden idi. "Büyük Oktabır Rivelütsiye ve Proletaryat Diktatorası (Büyük Ekim Devrimi ve Proletarya Diktatörlüğü", *Tatar Studentları Hareketi Tarihinden (Tatar Öğrenci Hareketi Tarihinden), Kayyum Nasırî ve Mollanur Vahidof* mecmualarındaki makaleleri, *Biş Yıl İçinde (Beş Yıl İçinde)* mecmuasında *Tatar Medeniyeti Hakkındaki* makalesi ve diğerleri.⁴¹

Añ jurnali döneminde bu jurnale ek olarak *El-menah* sonradan açlık döneminde birinci ve ikinci "Yardım"lar (edebî mecmua) yazarın yakından iştiraki ve redaktörlüğünde çıktılar. 1905 devriminin yirmi yıllık bayramı münasebeti ile yazılan *Tatarlar Arasında Rivelütsiye Hareketleri (Tatarlar Arasında Devrim Hareketleri)* kitabının birinci bölümü (235 sayfa) çıkıp Rus ve Tatar ilim dünyasında büyük ehemmiyet ile karşılandı. Bu eserin Rusçaya tercümesi de çıktı.

Sonuç

Bu çalışmada genelde Türk edebiyatının özelde Tatar edebiyatının önemli teorisyen ve uygulayıcılarından Alimcan İbrahimov'un hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde Alimcan İbrahimov'la ilgili Türkiye'de çeşitli yayın çalışmalarının olduğu görülmüştür. Bu çalışmaların bir kısmının internet ortamında verilen bilgiler bir kısmının makale çalışması bir kısmının yüksek lisans tezi çalışması olduğu görülmüştür. Tezlerde onun eserleri üzerine dil ve üslup çalışmalarının yapıldığı, hayatı hakkında bilgiler verildiği görülmektedir. Makalelerde de eserlerinden hareketle çeşitli inceleme çalışmalarının yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalara bakıldığında Alimcan İbrahimov'la ilgili Abdurrahman Sadi'nin Tatar Edebiyatı Tarihi'nden alıntılar yapılmadığı veya kaynakçalarda yer almadığı belirlenmiştir. Bu makaleyle Abdurrahman Sadi'nin 1926'da yazdığı Tatar Edebiyatı Tarihi adlı eserinde Alimcan İbrahimov'la ilgili aktardığımız bilgiler kitabın tamamı taranarak, Türkiye Türkçesine aktarılarak araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Abdurrahman Sadi'nin, kitabında çeşitli bölümlerde Alimcan İbrahimov'dan alıntılar yaptığı, değerlendirmelerine başvurduğu görülmüştür. Abdurrahman Sadi'nin ayrıca Alimcan İbrahimov'la ilgili bir bölüm oluşturduğu, hakkında bilgiler verdiği, eserlerini değerlendirdiği, başka kişilerin Alimcan İbrahimov ve eserleriyle ilgili değerlendirmelerini aktardığı ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Abdurrahman Sadi (1926). Tatar edebiyatı tarihi. Tataristan Devlet Neşriyatı. Kazan.
- Araz, M. (2020). Işığın sönen cehennem, *Türk Dili dergisi*, Yıl: 69 Sayı: 827, s. 90-97.
- Aydoğan, E. (2020). *Galimcan İbrahimov'un "yaş yürekler" adlı romanının tematik açıdan incelenmesi (aktarma inceleme)* (Tez No: 611444) [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bayram Durbilmez (2013). Tatar hatını niler kürmiy'de evlenme kültürü, *Türk Dünyası Araştırmaları*. Sayı: 207, s. 227-260.
- Davutov, R. N. ve Nurillina N. B. (1986). Sovet Tatarstanı yazuvçuları. Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan.

⁴¹Bundan yirmi yıl kadar önce Ufa'da Medrese-i Aliye'de öğrenci iken (1906-1907'lerde) muharrir tarafından *Buringı İslam Medeniyeti (Önceki İslam Medeniyeti)* isminde *Buringı Araplarnıñ İlimleri, Medeniyetleri (Önceki Arapların İlimleri, Medeniyetleri)* hakkında bir şeyi yazılıp basılmış idi. O dönemlerde bunun ikinci basımını çıkarma hususunda naşirler tarafından istek olsa da muharrir kendisinin o eserindeki metot ve ideolojinin bazı yönleri ile uyuşmadığından yeniden bastırmaya izin vermemiş.

Abdurrahman Sadi'nin Tatar Edebiyatı Tarihi Adlı Kitabında Alimcan İbrahimov (12.3.1887-21.1.1938)

- Doğan, E. (2020). *Galimcan İbrahimov'un "Kazak Kızı" adlı eserinde geçen nüsha farklılıkları* (Tez No: 615899) [Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Eydi, T. (2004). Hazineseler ortak: Türk-Tatar münasebetleri, *Türklük Araştırmaları Dergisi -15*, s. 303-344.
- İbrahimov, A. (1960). Edebiyat meselelerë. Tatar Kitap Neşriyatı. Kazan.
- Kamalieva, A. (2017). Alimcan İbrahimov'un fikir ve edebiyat yaşamını besleyen fikri temeller. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 62, Aralık 2017, s. 15-27.
- Özdemir, E. (2009). Kazak kültürel hayatında tatarların etkisi ve kazak ceditçiliğinin gelişimi. *Bilig*, Kış / 2009 sayı 48: 157-176.
- Uzunkaya, D. (2014). *Alimcan İbrahim'in "Tatar Hattını Niler Kürmiy" romanı üzerine dil incelemesi* (Tez No: 368316) [Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yapıcı, N. (2018). *Alimcan İbrahim'in romanı Ademler üzerinde dil incelemesi* (Tez No:518697) [Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yarullina Yıldırım, R. (2020). Dehşetli yıllardan bir yankı: Zaripova Çetin, Çulpan (2020), âdemler: araştırma – inceleme – metin Alimcan İbrahimov, Bengü Yayınları, *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2 (2), s. 385-390.
- Yarullina Yıldırım, R. (2021). Kazan Tatar edebiyatında tarihî roman türü üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 52, s. 233-266.
- Yarullina, R (2007). Doğumunun 120. yılında büyük tatar yazarı Alimcan İbrahimov (Akt. Sinan Güzel), *Türk Dünyası Kültür ve Sanat Dergisi*, s.37-40.
- Zaripova Çetin, Ç. (2016). Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar, Başkurt ve Kazak Türklerinin kültürel değerleri, Ankara: Bengü Yayınları, 369 s., ISBN: 978-605-9148-42-9. Tanıtma: Bayraktarlar, T. (2017), Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar, Başkurt ve Kazak Türklerinin kültürel değerleri. *Gazi Türkiyat*, Bahar 2017/20: 234-238.
- Zaripova Çetin, Ç. (2007). Alimcan İbrahimov'un Eserlerinde Tatar Türklerinin kültürel değerleri, I. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı II* (s. 625-638), 9–15 Nisan 2006 (Çeşme-İzmir).
- Zaripova Çetin, Ç. (2020). Âdemler: araştırma – inceleme – metin Alimcan İbrahimov. Bengü Yayınları, Ankara, 170 s.

İnternet

- https://tr.wikipedia.org/wiki/Galimcan_%C4%B0brahimov (Erişim 20.10.2022, 13.43)
- <https://www.sabah.com.tr/sozluk/biyografi/ibrahimov-alimcan> (Erişim 20.10.2022, 13.44)
- <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/alimcan-ibrahimov> (Erişim 20.10.2022, 13.45)
- <https://ulagat.com/2020/07/15/buyuk-tatar-yazari-a-ibrahimov-ve-kazak-bozkiri/> (Erişim 20.10.2022, 13.46)
- <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=446> (Erişim 20.10.2022, 13.47)

Extended Abstract

Abdurrahman Sadi, one of our literary scholars, studied at Istanbul Darülfünun between 1908-1911. The History of Tatar Literature written by him is his most important contribution to this field. It is seen that Abdurrahman Sadi gave important information about Tatar literature and men of letters in this literature history which published in 1926. In this work, Abdurrahman

Sadi divides Tatar literature into periods and evaluates the writers and poets who worked in these periods within the scope of literary history. Famous writer, scientist, critic, journalist, teacher, historian and politician, Alimjan İbrahimov, who laid the foundation for Tatar national literature, one of the important names of Tatar literature, is one of the people who are given important information about this history of literature. Information about Alimjan İbrahimov is given in various internet media, articles and encyclopedias in Turkey. Alimjan İbrahimov lived between 1887-1938. Alimcan İbrahimov's entry into the world of Tatar literature was realized with his story named Zeki Şekirtniñ Medreseden Kuvıluvı (The Expulsion of the Intelligent Student from the Madrasah, 1907). The emergence of Alimjan İbrahimov's talent for writing and the real beginning of his literary art are connected with the city of Kazan. Alimjan İbrahimov is one of those who laid the foundation of new romanticism in Tatar literature at the beginning of the 20th century. Alimjan İbrahimov has also given great service in the field of literary criticism and he is known as a talented critic and literary scholar. Due to his services in the field of science and culture, Alimjan İbrahimov was elected as a full member of the State Academy of Arts and Sciences in 1928. In 1932, by the decision of the Central Organizing Committee of Russia, Alimjan İbrahimov was awarded the title of Hero of Service. Tatarstan Branch of Sciences Institute of Language, Literature and Art of Russian Academy is named Alimjanov İbrahimov. Various articles have been written about his works and theses have been made on his works. Uzunkaya (2014) made a linguistic analysis on Alimcan İbrahim's novel Tatar Hatini Niler Kürmiy. Yapıcı (2018) made a language analysis on Alimcan İbrahim's novel Ademler. Çulpan Zaripova Çetin (2007) presented a paper titled Cultural Values of Tatar Turks in Alimcan İbrahimov's Works. Alsu Kamaliev (2017) has written an article on the intellectual foundations that feed Alimjan İbrahimov's intellectual and literary life. Alimcan İbrahimov's work, Utı Süngen Cehennem, was translated into Turkish by Mehmet Araz in the form of "The Extinct Hell" and published in the journal Türk Dili in November 2020. A master's thesis was also prepared by Esmâ Doğan on Alimcan İbrahimov. Esranur Aydoğan (2020) has done a master's thesis named The Thematic Analysis of Galimcan İbrahimov's Novel "Yaş Yurekler" (Translation Analysis). When these studies are examined, it is seen that almost none of the studies are quoted from the literary history of Abdurrahman Sadi. However, Abdurrahman Sadi also mentions Alimjan İbrahimov or quotes his works and consults his opinions while giving information on various subjects in various parts of the history of literature he wrote. Also, he created a sperate section about Alimcan İbrahimov between the pages 252-268. Abdurrahman Sadi here shows his own evaluations of Alimjan İbrahimov, his works, his importance for Turkish-Tatar literature and the world, quotes from his works, and includes the evaluations of others about his works. This article has been written in order to present such important information about such an important person to the knowledge of researchers. Informations; The history of literature, written in Arabic letters and in Tatar, was read from beginning to end and transferred to Turkey Turkish by the author of the article. The bibliographies given by Abdurrahman Sadi in his own book are shown in the footnotes on the relevant pages.